

Vågar lite mer

– studerandes erfarenheter av längre folkhögskolekurser riktade till personer med utvecklingsstörning

© Specialpedagogiska skolmyndigheten

Författare: Susanne Bergh, Eva Skogman och Magnus Tideman

Foto: Per Helander

Formgivning: Stockholm Södra Glory AB

Tryck: Edita 2010

ISBN: 978-91-28-00294-3 (tryckt)

978-91-28-00295-0 (pdf)

Rapporten kan beställas eller hämtas som pdf-dokument på
Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats: www.spsm.se

Förord

Specialpedagogiska skolmyndighetens (SPSM) övergripande uppdrag är att alla ska få möjlighet att nå målen för sina studier och för sin utbildning. Myndigheten arbetar med olika insatser och stöd för att fullgöra detta uppdrag. Den här rapporten handlar om folkhögskolor som får vissa statsbidrag från myndigheten, för att ge stöd till att personer med funktionsnedsättning ska kunna studera där. Myndigheten har till uppgift att följa upp och utvärdera effekter av de statsbidrag som ges.

Den här rapporten handlar om betydelsen av studier på folkhögskola för personer med utvecklingsstörning. Det är deltagarnas egna erfarenheter och bedömningar av kursernas påverkan på kunskapsutvecklingen, sociala relationer, personlig utveckling och effekter för sysselsättningen som är i fokus. Intervjuer har genomförts med personer som studerar och med personer som tidigare har studerat på folkhögskola.

I rapportens inledning redogörs för folkbildningens och folkhögskolornas grundläggande karaktär och uppdrag. Några slutsatser som studien visar på är att de studerande är nöjda med sina studier och att den personliga och sociala utvecklingen är i centrum. De flesta har sysselsättning inom daglig verksamhet efter genomförda studier. En slutsats som redovisas i studien är att folkbildningen har betydelse för att öka förutsättningar till ett aktivt liv i gemenskap med andra. Studien pekar även på behov av ökade och fördjupade studier av folkhögskolors betydelse för personer med utvecklingsstörning.

Denna rapport har utarbetats på uppdrag av SPSM. För rapportens innehåll svarar Högskolan i Halmstad. Projektansvarig har varit professor Magnus Tideman. Projektsekreteraren/adjunkt Susanne Bergh har genomfört intervjuerna med de informanter som avslutat sina folkhögskolestudier och vikarierande lektor Eva Skogman har ansvarat för intervjuerna med studerande som hade pågående studier och redovisningen av dessa. Susanne Berg har skrivit huvuddelen av övrig rapporttext. Ansvarig på SPSM har varit Eva Valtersson.

Vi vill rikta ett stort tack till alla de personer som delat med sig av sina erfarenheter och tankar om sina folkhögskolestudier och gjort denna studie möjlig.

Leif Näfver
Chef för Statsbidragsavdelningen

Innehållsförteckning

Introduktion	6
Bakgrund till studien	6
Syfte.....	9
Metod	10
Studiebesök på Katrinebergs folkhögskola.....	10
Urval av folkhögskolor	10
Urval av intervjupersoner.....	10
Genomförande av studien.....	12
Intervjuer	13
Provintervju	13
Svårigheter med att skaffa intervjupersoner	13
Begränsningar med intervjustudier	13
Resultat och analys	15
Studier som avslutade sina studier höstterminen 2008	15
Studier med pågående studier höstterminen 2009	34
Slutsatser och diskussion	48
De studier som är nöjda med sina studier	48
Studierna leder inte till anställning	49
Personlig och social utveckling i centrum	50
Omsorg – utbildning – bildning	50
Ett empowermentperspektiv	51
"En vuxenutbildning för alla"	53
Avslutning	53
Referenser	55
Bilaga 1: Informationsbrev till folkhögskolorna.....	57
Bilaga 2: Informationsbrev till de studier	58
Bilaga 3: Intervjuguide	59

Introduktion

Bakgrund till studien

Högskolan i Halmstad har på uppdrag från Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) genomfört en studie kring längre folkhögskolekurser riktade till personer med utvecklingsstörning. I fokus för studien är personernas erfarenheter och värderingar av sina folkhögskolestudier.

Föreliggande rapport är disponerad i fyra kapitel: Introduktion, Metod, Resultat och analys samt Slutsatser och diskussion. I introduktionskapitlet presenteras den frivilliga folkbildningen, i vilken folkhögskolornas verksamheter ingår, dess syfte och finansiering. I avsnittet ingår också en genomgång av tidigare utförda studier kring folkhögskolekurser för personer med utvecklingsstörning. En bakgrund till den av Högskolan i Halmstad nu genomförda studien ges och kapitlet avslutas med att syftet med föreliggande studie redovisas. Metodkapitlet innehåller en beskrivning av studiens metoder och genomförande. I rapportens resultat- och analyskapitel redovisas resultatet från 19 intervjuer med personer med utvecklingsstörning med erfarenhet av längre folkhögskolekurser uppdelat i två delstudier på totalt sex folkhögskolor. Delar av resultatet relateras i viss mån till andra studier av intresse i sammanhanget. I det fjärde och avslutande kapitlet presenteras och diskuteras studiens slutsatser och där diskuteras också behovet av framtida studier inom området.

Folkbildning, folkhögskolor och funktionshinder

Den verksamhet som bedrivs vid folkhögskolor kan karaktäriseras som folkbildning. Folkbildning kännetecknas av att den är fri och frivillig, deltagarstyrd och utgår från deltagarnas behov och erfarenheter, det vill säga är livsvärldsförankrad (Lorentz, 2003). Den samhälleliga folkbildningen i form av folkhögskolornas och studieförbundens verksamheter utgör ett komplement till i första hand den kommunala vuxenutbildningen när det gäller studiemöjligheter för vuxna. Enligt regeringens folkbildningsproposition (2005/06:192) utgör folkbildningen en viktig del i det svenska samhället och har sitt ursprung i människors och gruppernas egna behov av bildning. Folkbildningens övergripande syfte är att utjämna utbildningsklyftor och stärka den demokratiska processen. Folkbildning blir ett verktyg i denna process, då den ska bidra till personlig utveckling och ökad medvetenhet. En av folkhögskolans uppgifter är att rusta de studerande för ett aktivt liv i gemenskap med andra.

En inriktning mot folkbildning kom också att ligga till grund för val av pedagogik vid folkhögskolan. Den pedagogiska metoden i folkbildning är ofta dialogpedagogik där de studerande i hög grad ses som subjekt och medproducenter av kunskap (Lorentz, 2003). Studier vid en folkhögskola bedrivs ofta i tema- eller projektform där läraren är en samtalspartner och inte i första hand en kunskaps-

förmedlare (Lorentz, 2003). Folkhögskolan kan också ses som en mötesplats där deltagarna, de studerande, förbereds för att träda ut som medborgare i det gemensamma samhället (Niklasson, 2002).

För att bli mer bekant med folkhögskolan som pedagogisk verksamhet kan ett ytterligare närmande till dess inriktning mot folkbildning vara intressant. Den kunskapsutveckling som eftersträvas vid folkhögskolor präglas av en inriktning mot bildning (eventuellt) i kontrast till en inriktning mot utbildning. Tillspetsat kan utbildning sägas inrikta sig mot att lära för ett yrke eller en yrkeskarriär medan bildning fokuserar på att lära för livet, det vill säga att få livskunskap (Folkbildningsnätet, 2009). En yrkesinriktad utbildning har ett nyttoperspektiv medan en bildningsverksamhet kan sägas ha ett egenvärde. Detta får naturligtvis betraktas som ett slags idealtyper då åtminstone professionella yrkesutbildningar självklart också måste innehålla ett visst mått bildning av för professionen gemensamma grundantaganden, värden och gemensamma tolkningar av olika problem samt val av lämpliga lösningar. Bildning karaktäriseras av ett helhetstänkande medan utbildning idealt riktar in sig mot en specialisering. Att inrikta en pedagogisk verksamhet mot bildning får konsekvenser för val av pedagogik som används. Medan en utbildningsverksamhet i mycket präglas av förmedlingspedagogik så karaktäriseras en (folk)bildningsverksamhet av att de studerande tillsammans med varandra och med läraren gemensamt konstruerar sin kunskap. En ytterligare skillnad mellan utbildning och bildning handlar om hur utbildningsverksamhet riktar in sig på anpassning till samhällets krav och förändring av deltagarnas förutsättning för arbete medan bildningstraditionen har en livsomfattande inställning till kunskap (Folkbildningsnätet, 2009) och ser lärande som en livslång process som äger rum mellan den enskilde och omgivningen.

Folkhögskoleverksamheten finansieras i stor utsträckning genom stöd från stat, landsting och kommuner. Ansvaret för att fördela statsbidrag och utvärdera folkhögskoleverksamheterna har Folkbildningsrådet. Cirka 10 procent av statsbidragsanslaget går till särskilda pedagogiska insatser för studerande med utländsk bakgrund med brister i svenska språket och för studerande med funktionsnedsättningar. SPSM fördelar bidrag till folkhögskolor som behöver göra extra kostnadskrävande insatser för studerande med funktionsnedsättningar utöver de 10 procent som nämns ovan. Bidragen är dels särskilt utbildningsstöd, som är ett praktiskt stöd till studerande som behöver hjälp med aktiviteter i den dagliga livsföringen och som inte tillgodoses via annan huvudman, dels tilläggsbidrag¹ som används till tolk, anpassning av teknisk utrustning och läromedel, anordnande av tillgängliga fritids- och kulturaktiviteter med mera (SPSM, 2009).

I regeringens riktlinjer för statsbidrag till folkhögskolor och studieförbund framgår att syftet med det statliga stödet till folkbildning, utöver att utjämna utbildningsklyftor och stärka och utveckla demokratin, är att möjliggöra för människor att påverka sin situation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen, att höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället samt bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. I riktlinjerna anges vidare målgrupper och verksamhetsområden som i särskilt hög grad är föremål för statens stöd. Just människor med funktionshinder och deras utbildningsbehov är en sådan prioriterad grupp för folkbildningen (SFS 1991:977).

---

¹ Bidrag till vissa handikappåtgärder inom folkbildningen.

Det finns i landet en relativt lång tradition av att anordna folkhögskolekurser för personer med utvecklingsstörning. Den första kursen startade på Kjesäters folkhögskola i Vingåker i mitten på 1960-talet. Antalet folkhögskolor i landet uppgick läsåret 2007/2008 till 148 och av dessa erbjöd 26 längre kurser riktade till personer med utvecklingsstörning. Med längre kurser avses kurser oftast omfattande minst ett läsår. Många av folkhögskolorna har folkrörelser och andra organisationer som huvudmän medan andra drivs av regionala sammanslutningar, landsting eller kommuner (SOU 2003:35; SPSM, 2008). Exakt hur många studerande totalt som läste någon längre folkhögskolekurs riktad till personer med utvecklingsstörning läsåret 2007/2008 är svårt att få fram. Uppskattningsvis handlar det om cirka 260-300 personer/termin.

Tidigare studier om folkhögskolekurser riktade till personer med utvecklingsstörning

Under årens lopp har några studier av långa kurser på folkhögskolor för personer med utvecklingsstörning genomförts. Den första utvärderingen gjordes 1987 av Göransson på dåvarande Skolöverstyrelsens uppdrag och den andra studien genomfördes av Lindell 1998 på uppdrag av dåvarande Statens institut för särskilt utbildningsstöd (SISUS). Göransson (1987) fann i sin utvärdering att antalet folkhögskolor som anordnade kurser för personer med utvecklingsstörning hade ökat medan antalet studerande på kurserna hade minskat. Kursernas innehåll var relativt likartat och de vände sig främst till personer med lindrig utvecklingsstörning. Många folkhögskolor ville utöka sin verksamhet. I Lindells enkätundersökning (1998) framkom att kurserna riktade sig till personer med måttlig eller lindrig utvecklingsstörning och innehöll teoretiska baskunskaper anpassade efter de studerandes tidigare kunskaper och behov. De mer socialt inriktade kurserna byggde på vad som är viktigt för att klara av att vara samhällsmedborgare och utveckla relationer med andra människor (SOU 2003:35; SPSM, 2008).

I sammanhanget kan också Falkebys utvärdering (2002) av den yrkesförberedande kursen på Ljungskile folkhögskola nämnas. Ljungskile folkhögskola tillhandahåller sedan mer än tio år tillbaka en kurs för personer med lindriga intellektuella funktionshinder. Falkeby konstaterar i en sammanfattande analys av resultatet att den yrkesförberedande kursen har en stark ställning på folkhögskolan. Lärarna beskriver att de studerande ses som en tillgång för skolan. Lärarna menar att klassen inte har låg status på folkhögskolan och att det därmed inte heller är negativt att identifiera sig med den.

Under år 2006 genomförde SCB en enkätundersökning bland personer som hade gått långa folkhögskolekurser under läsåret 2002/2003. Sammanlagt besvarades enkäten av 10 534 personer. Resultatet visade bland annat att omkring 25 procent av deltagarna studerade på högskola tre år efter avslutad folkhögskoleutbildning. Under hela treårsperioden efter folkhögskolestudierna var det omkring 40 procent som någon gång hade bedrivit högskolestudier. Den vanligaste sysselsättningen var dock arbete. De flesta var nöjda med sin folkhögskoleutbildning liksom med studiemiljön på folkhögskolan. 90 procent av de studerande uppgav att de hade fått bättre självförtroende av att studera på folkhögskola. Nästan lika många ansåg att utbildningen hade haft en positiv inverkan på initiativförmågan. Flera menade att studietiden också hade gjort dem mer intresserade av kulturella frågor och att deras samhällsengagemang hade ökat.

Socialstyrelsens dåvarande institut för särskilt utbildningsstöd (SISUS) har gjort ett utdrag ur SCB:s material och bearbetat och sammanställt svaren från kursdeltagare som uppgivit att de hade något funktionshinder. De uppgick till 321 personer. Redovisningen innehåller inga uppgifter om vilka funktionshinder som var förekommande bland de studerande. Resultatet visade bland annat att nästan 60 procent av personerna hade valt att studera utifrån eget intresse eller för personlig utveckling. Cirka 40 procent uppgav som skäl att de ville få behörighet till eller förbereda sig för fortsatta studier. Efter avslutade folkhögskolestudier var det omkring 10 procent av personerna med funktionshinder som studerade på högskola i april månad 2006, tre år efter avslutad folkhögskoleutbildning. Under hela treårsperioden efter folkhögskolestudierna hade cirka 20 procent någon gång studerat på högskola. 8 procent bedrev studier på folkhögskola eller i annan utbildning exempelvis inom komvux och kvalificerad yrkesutbildning (SISUS, 2006)².

Uppföljningar av folkhögskolekurser riktade till personer med utvecklingsstörning har genomförts ungefär vart tionde år. År 2007 fattade SISUS beslut om att genomföra en ny. Det huvudsakliga syftet med studien var att undersöka om kurserna anordnas utifrån statens syften med stödet till folkbildningen. Ett delmål var att studera kursernas betydelse för de studerande. Under läsåret 2007/2008 gjordes en förstudie i syfte att få en övergripande beskrivning av innehåll och utformning av långa folkhögskolekurser för personer med utvecklingsstörning. Resultatet från enkätundersökningen, som besvarades av personal hösten 2007, visade bland annat att undervisningen på kurserna var flexibel och att fokus var riktat mot de studerandes personliga utveckling. Kursinnehållet varierade mycket liksom namnen på kurserna. Antalet lärare och stödpersonal på de olika skolorna var också skiftande. Förstudien uppmärksammade flera frågor som bedömdes vara intressanta att studera vidare. Det gällde bland annat de studerandes ålder, som blivit lägre. De studerandes möjligheter till inflytande på studierna liksom folkhögskolornas betydelse för deltagarna bedömdes intressanta att få belysta (SPSM, 2008). Dessa frågor utgör bakgrunden till den av Högskolan i Halmstad nu genomförda studien.

Begreppen utvecklingsstörning, intellektuella funktionsnedsättningar och intellektuella funktionshinder används synonymt i rapporten. Vi är medvetna om att valen av begrepp inte alltid sammanfaller med Socialstyrelsens rekommendationer avseende terminologianvändandet inom området.

Syfte

Studiens huvudsyfte är att öka kunskaperna om studerandes erfarenheter och värderingar av längre folkhögskolekurser för personer med utvecklingsstörning. Det är deltagarnas egna erfarenheter och bedömningar av kursernas påverkan på kunskapsutveckling, sociala relationer, personlig utveckling och effekter för sysselsättning som är i fokus för studien. Ytterligare ett syfte är att resonera om studiens resultat i relation till statens motiv och syfte med stödet till folkbildningen.

---

² Ytterligare resultat från undersökningen gällande studerande med funktionshinder kommer att presenteras längre fram i rapporten under kapitlet Resultat och analys.

Metod

I följande kapitel presenteras metod och genomförandet av studien. Inledningsvis redogörs för ett besök på en folkhögskola. Urvalet av folkhögskolor och intervju-personer samt genomförandet av en provintervju och intervjuerna redovisas. Kapitel-let avslutas med en del om de metodmässiga svårigheterna med arbetet.

Studiebesök på Katrinebergs folkhögskola

I syfte att få en aktuell orientering om folkhögskolornas utbildningar riktade till personer med utvecklingsstörning och en upplevelse av folkhögskolemiljön så genomfördes inledningsvis ett studiebesök på Katrinebergs Folkhögskola i Hal-land. Vi gavs möjlighet att besöka klassen med studerande som går Allmän kurs med praktisk inriktning och internatet. I studiebesöket ingick också information av rektorn om folkhögskolan och aktuell kurs. Besöket gav oss en inblick i folkhögskolans verksamhet och bidrog till utformningen av den särskilda intervjuguide som har använts vid intervjuerna.

Urval av folkhögskolor

I studien ingår sex folkhögskolor av de totalt 26 som läsåret 2007/2008 anord-nade längre kurser riktade till personer med utvecklingsstörning. Vi har valt att inte namnge folkhögskolorna då det inte bedöms vara av intresse utifrån studiens syfte. Ett strategiskt urval utifrån de 26 folkhögskolorna gjordes såtillvida att de sex folkhögskolorna som ingår representerar skolor och kurser med olika inrikt-ningar, studerandeantal, kurslängder, geografiska lägen, internatboende respektive dagfolkhögskola, allt i syfte att få så stor variationsbredd som möjligt i materialet. Urvalet skedde på så sätt att de 26 folkhögskolorna och deras kurser indelades i sex huvudkategorier: Folkhögskolekurser med estetisk inriktning, med yrkesinrikt-ning, med körkortsinriktning, med inriktning mot personlig utveckling/livskun-skap, med klassiska/traditionella inriktningar³ samt dagfolkhögskolor. Indelningen i kategorier är inte självklar och delvis andra kategorier skulle kunna vara möjliga, då folkhögskolorna kan ha flera kurser med olika inriktningar och dessa kan tangera varandra. Därefter valdes en folkhögskola från varje kategori att ingå i studien. Från respektive folkhögskola tillfrågades sedan 5-6 studerande om de ville medverka i en intervju.

Urval av intervjupersoner

Vi har intervjuat sammantaget 19 personer som gått eller går längre folkhögskole-kurser riktade till personer med utvecklingsstörning vid ovan utvalda folkhögsko-

---

³Folkhögskolekurser innehållande både teori och praktik/individuell planering.

lor. Av intervjupersonerna hade tio personer avslutat sina studier våren/sommaren 2008 och nio personer hade pågående studier innevarande termin, det vill säga höstterminen 2009 (se vidare nedan).

De i studien aktuella folkhögskolorna har varit behjälpliga med rekryteringen av intervjupersoner till studien. Av uppdragspreciseringen från SPSM framgår det att intervjuer skulle genomföras med omkring 25 kursdeltagare ungefär ett år efter avslutad utbildning. Urvalet av intervjupersoner skulle ske utifrån hänsyn tagen till folkhögskolornas olika inriktningar och geografiska belägenhet samt till de studerandes ålder, kön och senaste utbildning/sysselsättning. Ett särskilt brev med information om studien skickades till rektorerna i början på april 2009. (Brevet återfinns i bilaga 1). Här presenterades dels syftet med studien, dels ombads rektorerna ombesörja att ett informationsbrev tillsammans med svarskuvert skulle skickas ut till de studerande som hade läst någon längre kurs och som hade avslutat sina studier vid folkhögskolan, vårterminen 2008. Brevet till de studerande innehöll, förutom information om själva studien, en förfrågan om de ville medverka i en intervju. (Se bilaga 2). Brevet avslutades med en svarstalong, där den studerande skulle kryssa i om han/hon ville medverka i studien. Var så fallet, skulle talongen läggas i det bifogade svarskuvertet och skickas till SPSM för vidarebefordran till ansvariga på Högskolan i Halmstad.

Planen var att skicka förfrågan till sex studerande per folkhögskola. Det var endast på en folkhögskola som det blev aktuellt att göra ett urval av intervjupersoner. Där var det fler studerande än sex som hade avslutat sina studier, vårterminen 2008. På de andra folkhögskolorna behövdes inte något urval av intervjupersoner göras. Någon vecka efter breven hade sänts till folkhögskolorna kontaktades rektorerna och/eller lärare per telefon. Det framkom då att antalet studerande som hade avslutat sina studier vid respektive folkhögskola, vårterminen 2008, på flertalet skolor var förhållandevis litet. Sammantaget skickades 32 brev från Högskolan i Halmstad till folkhögskolorna för vidarebefordran till de studerande. Några folkhögskolor kontaktade brev- eller telefonledes de aktuella personerna och berättade om studien och brevet som skulle skickas till dem med förfrågan om medverkan. Det är inte helt klarlagt hur många personer som erhöll brevet med förfrågan om deltagande. Uppskattningsvis rör det sig om mellan 30-35 personer. Utifrån personlig kännedom om de tidigare studerande bedömde en folkhögskola det vara olämpligt att skicka ut brevet med förfrågan om medverkan till en av kursdeltagarna. Eventuellt kan brevet på en folkhögskola på grund av missförstånd ha skickats till andra studerande än de avsedda. Vidare har det framkommit att några av folkhögskolorna av olika anledningar, bland annat ansträngd arbetssituation och brist på kontinuitet bland administrativ expeditiionspersonal, hade haft svårt att ordna utskicken av breven till forna studerande, vilket gjorde att utskicket drog ut på tiden och kom att ske under en längre tidsperiod, våren/sommaren 2009.

Antalet studerande som genom att skicka in ifylld svarstalong skriftligt tackade ja till ett deltagande uppgick till endast sex personer. Vid en telefonkontakt tolkades en av dessa personer som inte intresserad av att medverka. Med anledning av ovan redovisade svårigheter med att rekrytera intervjupersoner till studien vände vi oss åter till folkhögskolorna för att få namn och kontaktuppgifter på de studerande i syfte att den här gången telefonledes kontakta dem för en mer personlig presentation av studien. En av folkhögskolorna valde vi att inte kontakta igen, vilket berodde på att tre studerande redan hade tackat ja till att medverka och att det utifrån det totala antalet studerande som hade slutat kursen vårterminen 2008, inte bedömdes vara realistiskt att få ytterligare personer att vilja delta. Det inkom nu

kontaktuppgifter från tre folkhögskolor på sammantaget ytterligare tolv studerande. På grund av felaktiga telefonuppgifter så kunde fyra inte nås. Försök gjordes också att via söktjänster på Internet få fram aktuella telefonnummer, dock utan framgång. Övriga åtta presumtiva intervjupersoner kontaktades per telefon. För två av dem gick förfrågningen via deras anhöriga och/eller boendepersonal. Tre personer avböjde genast att delta i en intervju. En tackade ja direkt och övriga ville först ha en skriftlig information om studien, antingen brev- eller e-postledes, innan de var beredda att ta ställning till en medverkan. Enligt överenskommelse kontaktades personerna efter någon vecka efter att den skriftliga informationen skickats. Detta resulterade i att det tillkom fyra intervjupersoner, vilket gör totalt tio personer med avslutade studier. Det relativt låga antalet intervjupersoner i relation till uppdragspreciseringen ledde till utformande av delstudie två (se nedan).

Genomförande av studien

Delstudie 1

Intervjuerna med de tio personer som avslutat sina folkhögskolestudier, vårterminen 2008, genomfördes under tiden maj-oktober 2009. Intervjupersonerna valde i huvudsak att bli intervjuade i sina bostäder eller på sin dagliga verksamhet. En person valde en för honom bekant plats, en samlingslokal i anslutning till en kyrka. Vid intervjuerna användes bandspelare, vilket samtliga intervjupersoner godkände. I trygghetsskapande syfte och som ett sätt att etablera och utveckla kontakten med intervjupersonerna föregicks den egentliga intervjun av diverse småprat. Några personer var angelägna att få berätta om och visa sina arbetsplatser, vilket också underlättade kontakten och den därpå följande intervjun. När själva intervjun genomfördes så lämnades inledningsvis ånyo information om frivilligheten att delta och om konfidentialiteten, vilket det tidigare utsända informationsbrevet också tagit upp. Varje intervju pågick mellan 45 min-1 tim 30 min. Intervjuerna blev där- efter transkriberade, varvid avsnitt med relevans och intresse utifrån studiens syfte blev ordgrant utskrivna.

Delstudie 2

Vid två av de utvalda folkhögskolorna visade det sig vara omöjligt att, med beaktande av god etik, få kontakt med de studerande som avslutat kursen under vårterminen 2008. Därför valdes att som en egen delstudie intervju studerande som hade pågående studier. Det gjordes kortvariga observationer (två dagar) på två folkhögskolor för att studera och ge en bakgrund till dessa folkhögskolors uppläggning av kurser för personer med utvecklingsstörning samt för att på ett naturligt sätt få kontakt med intervjupersonerna. De studerande och personalen var informerade och samtyckte till observationerna. I anslutning till observationerna gjordes fältanteckningar.

Intervjuer gjordes med nio studerande som under innevarande termin (hösten 2009) studerade på folkhögskola. Intervjuerna underlättades av att intervjuaren och intervjupersonerna via intervjuarens observationer fick en gemensam referensram att samtala utifrån. Intervjuerna kunde genomföras på ett informellt, konkret och avspänt sätt i den för intervjupersonerna bekanta miljön som intervjuaren också lärt känna genom att under några dagar delta i samma aktiviteter som de studerande. Att samtala om företeelser som inte kan beskrivas konkret, exempelvis hur medbestämmande, delaktighet och uppläggning av kurserna går till, kan vara svårt för såväl intervjuaren som de studerande, men underlättades härigenom. Samma intervjuguide (med vissa anpassningar) som för övriga intervjuer användes också vid dessa intervjuer.

Intervjuer

Med anledning av att studien har en förståelseinriktad ansats har vi valt kvalitativa metoder för arbetet. Vårt intresse har varit inriktat mot de studerandes egna erfarenheter, värderingar och bedömningar av folkhögskolestudierna. Semistrukturerade intervjuer har genomförts med dels tio personer som avslutade en längre folkhögskolekurs riktad till personer med utvecklingsstörning, vårterminen 2008, dels nio personer som studerar innevarande termin, det vill säga höstterminen 2009. En intervjuguide har sammanställts innehållande de huvudområden som studien ska undersöka, nämligen kunskapsutveckling, sociala relationer, personlig utveckling och utbildningens effekter för arbete/sysselsättning. Intervjuguidens samtliga frågor har inte ställts till samtliga intervjupersoner utan har använts flexibelt med hänsyn tagen till personens förmåga och intresse att besvara frågorna. Respekten för intervjupersonen har ständigt varit i fokus under intervjuerna och haft betydelse för såväl frågornas utformning som innehållsmässiga bredd och djup. Under intervjugång har det ibland dykt upp nya infallsvinklar, vilket också gjort att guiden inte följts fullt ut vid samtliga intervjuer. (Intervjuguiden återfinns i bilaga 3).

Provintervju

I syfte att testa intervjuguidens frågeområden, om de var relevanta och om frågorna var lämpligt utformade, så genomfördes en provintervju med en tidigare studerande från den folkhögskola som vi inledningsvis besökte. Resultatet från den genomförda provintervjun visade att intervjuguiden fungerade väl och gav ingen indikation på varken irrelevanta frågeområden eller olämpligt formulerade frågor.

Svårigheter med att skaffa intervjupersoner

Det har varit mer komplicerat än förväntat att få tag på medverkande i studien. En erfarenhet är att det i denna typ av studie är svårt att informera enbart i skriftlig form. En mer personlig kontakt behövs oftast. Det var framförallt studerande vid de folkhögskolor som utöver att skicka informationsbrevet också kontaktade dem på annat sätt, som tackade ja till en medverkan. Den mer personliga kontakten från folkhögskolan bidrog säkert till det större positiva gensvaret bland dessa studerande. Det visade sig också att fler personer ville medverka, när de tillfrågades personligen genom våra telefonsamtal, än enbart via informationsbrev.

För studiens genomförande har vi varit beroende av hjälp och medverkan från folkhögskolorna. Folkhögskolorna har varit behjälpliga med att etablera kontakt med tidigare studerande genom utskick av informationsbrev. Några skolor har på grund av framförallt hög arbetsbelastning haft svårt att prioritera uppgiften, vilket resulterade i att färre personer blev tillfrågade om att medverka än vad som var planerat från början.

Begränsningar med intervjustudier

Att intervjua människor är en metod som framförallt är användbar då det gäller att ta del av människors upplevelser, bedömningar och värderingar. Genom intervjuer kan intervjupersonens tankar och erfarenheter kommuniceras och genom följdfrågor förtydligas och utvecklas på ett sätt som till exempel enkätstudier inte medför. Det är dock inte utan problem att använda intervjuer som metod och de begränsningar och svårigheter som kan uppstå i intervjuer i allmänhet gäller även i intervjuer med personer med utvecklingsstörning. Ringsby-Janssons (2002) har sammanställt ett antal identifierade svårigheter som gäller vid intervjuer i allmän-

het och som med ett samlingsbegrepp brukar benämnas intervjuareffekter: Det finns exempelvis en tendens till att intervjupersonen besvarar frågor med ett ja, oavsett vilken fråga som ställs. Tendensen till idyllisering har också iakttagits, vilket kan innebära att intervjupersonen besvarar frågorna snarare utifrån ett önskat tillstånd än för det rådande. Personen kan också ha svårt att framföra kritik mot personer man är beroende av, exempelvis lärare. Intervjueffekterna kan ytterligare accentueras vid intervjuer med personer med utvecklingsstörning på grund av funktionshindrets karaktär. Det intellektuella funktionshindret gör det bland annat svårare att förstå frågor som är formulerade på en högre abstraktionsnivå. Detta förutsätter att intervjuaren har goda kunskaper om bland annat funktionshindrets innebörder och konsekvenser, om de funktionshindrades livsvillkor i allmänhet samt ett utvecklat empatiskt förhållningssätt. Idealet i intervjusammanhanget är ofta att intervjuaren är väl insatt i informanternas personliga livssituation och har kännedom om exempelvis personens boendeort och familjesituation. Vi som utfört intervjuerna har mångårig erfarenhet av kontakter med personer med utvecklingsstörning. Vi har båda tidigare varit yrkesverksamma inom områden där personer med intellektuella funktionshinder, såväl barn, ungdomar som vuxna, deltar. Vi har, utifrån sammanhanget och personen, försökt att skapa en så trygg och tillitsfull intervjusituation som möjligt.

De ovan nämnda intervjuareffekterna har förekommit i olika grad och omfattning vid intervjuerna med aktuella intervjupersoner. Inte minst hade en större kunskap om respektive intervjupersons speciella livssituation troligen underlättat. Intervjuerna präglades ofta av korta svar. Deltagarna svarade direkt på den ställda frågan och egna associationer till frågorna var sällan förekommande. Noterbart är också upplevelsen av dagsformens betydelse för personernas vilja och förmåga att svara på frågorna. Exempelvis har intervjuens tidsmässiga genomförande under dagen spelat roll för intervjupersoners engagemang. Ytterligare en problematik som uppmärksammades var flera av intervjupersonernas svårigheter att komma ihåg och minnas. Detta var intervjuerna införstådda med och hade så långt det är möjligt anpassat studien genom konkretisering, uppföljningsfrågor etcetera. För intervjupersonerna som exempelvis studerat i 3 år hade det vid intervjutillfället gått cirka 4-4,5 år sedan de påbörjade sin utbildning, vilket gjorde att det kunde vara svårt att minnas. Så här svarade exempelvis en av intervjupersonerna på frågan om hur hon fick kännedom om kursen:

”Det kommer jag inte ihåg, ärligt talat. Det är så länge sedan. Det har gått så många år. Jag tror jag praktiserade först någon vecka där på (folkhögskolans och linjens namn), när jag gick sista året på gymnasiet.”

Vid en intervju deltog en förälder som kommunikativt stöd för intervjupersonen, vilket kan innebära både för- och nackdelar. Utifrån svårigheter att förstå intervjupersonens tal, så behövdes det en ”tolk” som kunde förtydliga vissa svar. Delar av kommunikationen mellan intervjupersonen och föräldern skedde med tecken som stöd. Förälderns närvaro utgjorde en trygghet för intervjupersonen, då hon upplevdes som blyg och lite osäker i intervjusituationen. Det går dock inte att utesluta att förälderns närvaro påverkade intervjupersonen och hennes svar. Föräldern var själv mycket positiv till folkhögskolan och aktuell kurs som intervjupersonen hade gått, vilket exempelvis kan ha haft betydelse för svaren. Erfarenheterna från denna och andra intervjuer visar på vikten av att intervjupersonen känner sig trygg i intervjusammanhanget. För att etablera och utveckla en trygghet kan det behövas upprepade kontakter med intervjupersonen innan själva intervjun påbörjas och genomförs.

Resultat och analys

Studien omfattar i sin helhet dels tio personer med utvecklingsstörning som avslutade sina studier vid fyra valda folkhögskolor vårterminen 2008, dels nio studerande som läser en längre kurs riktad till personer med utvecklingsstörning innevarande termin, det vill säga höstterminen 2009, vid två av de i studien aktuella folkhögskolorna. Sammantaget ingår således 19 intervjupersoner från sex folkhögskolor i studien. Med anledning av att studiens empiriska del således består av två avsnitt så har vi valt att redovisa resultat och analys i två avsnitt/delstudier. Inledningsvis följer resultat och analys kring intervjupersonerna med utvecklingsstörning som avslutade sina folkhögskolestudier vårterminen 2008.

Studerande som avslutade sina studier vårterminen 2008

Detta avsnitt handlar om de tio intervjupersonerna som avslutade sina folkhögskolestudier vårterminen 2008. Avsnittet inleds med en presentation av intervjupersonerna. Därefter redovisas resultat under tre huvudrubriker; Före folkhögskolekursen, Tiden på folkhögskolan samt slutligen Efter folkhögskolekursen. Respektive huvudrubrik innehåller i sin tur ett antal underrubriker. Resultatet relateras i viss mån till andra studier av intresse i sammanhanget.

Presentation av intervjupersonerna

Kön och ålder

Av intervjupersonerna är sex män och fyra kvinnor. Männerna är vid intervjutillfället i åldern 21-39 år med en genomsnittlig ålder på 29 år och kvinnorna är i åldern 23-30 år. Deras genomsnittsålder ligger på 25 år. De något äldre personerna återfinns främst bland de som läst den trafikteoretiska linjen. Dessa är samtliga män och i åldern 30-39 år. Genomsnittsåldern för personerna som läst den trafikteoretiska linjen är 33 år.

För att kunna jämföra åldern på intervjupersonerna i denna studie med resultatet från SPSM:s förstudie (2008) var det intressant att få kartlagt deras ålder när studierna inleddes. Den yngste intervjupersonen var 19 år och den äldste 37 år, när de påbörjade sina respektive utbildningar. Med åldern vid studiestarten som utgångspunkt blir den genomsnittliga åldern då istället 27 år för männen och 22 år för kvinnorna, vilket är i linje med resultatet från SPSM:s förstudie (2008) som visade att de studerande på kurserna riktade till personer med utvecklingsstörning är unga. 70 procent av kursdeltagarna var 30 år eller yngre. I vår studie avviker intervjupersonernas åldermässiga fördelning något från förstudiens resultat, då det endast var en person som var över 30 år vid studiernas början.

Civilstånd

Ingen av intervjupersonerna är gift eller sammanboende. Tre personer berättade att de har flick- respektive pojkvänner. Ingen har barn.

Uppgifterna om intervjupersonernas civilstånd och familjeförhållanden överensstämmer väl med resultaten från de större levnadsnivåundersökningar som gjorts i Sverige och i Norge kring personer med utvecklingsstörning och deras levnadsvillkor, nämligen att endast några få personer med utvecklingsstörning är sambo eller gifta och knappt någon har barn (Tideman, 2000; Tössebro & Lundeby 2002). I sammanhanget bör dock intervjupersonernas relativt unga ålder noteras.

Etnicitet

Alla utom en har svenskt ursprung. Den intervjupersonen är född i ett utomnordiskt land och kom med sina föräldrar till Sverige när hon var 11 år.

Bostadsort

Flertalet intervjupersoner är hemmahörande i folkhögskolans geografiska närområde. De flesta är bosatta i det landskap eller region som folkhögskolan är belägen i. Ett undantag utgörs av de studerande på den trafikteoretiska linjen, vilka geografiskt härstammar relativt långt ifrån folkhögskolans lokaliseringsort.

Utbildningsbakgrund

Bland intervjupersonerna är det en som inte har särskolan som skolbakgrund. (Se vidare rubriken: Verksamhet innan studierna). Övriga har varit mottagna i särskolan. En intervjuperson har tidigare erfarenheter av folkhögskolestudier, dock inte vid den folkhögskola som tillhandahåller den linje han nu läst. Några har tidigare studerat vid den kommunala sär vuxutbildningen, som vänder sig till personer med utvecklingsstörning.

Resultatet beträffande intervjupersonernas utbildningsbakgrund är samstämmiga med resultaten i SPSM:s förstudie (2008), där också en stor majoritet hade fått sin grundutbildning inom särskolans och gymnasiesärskolans verksamhet.

Före folkhögskolekursen

I syfte att skydda intervjupersonernas anonymitet så anges i den följande resultatredovisningen varken intervjupersonens ålder, kön, bostadsort, folkhögskola eller kurs som personen gått på.

Verksamhet innan studierna

Av intervjupersonerna hade tre personer börjat på folkhögskolekursen direkt efter avslutad gymnasiesärskola. En intervjuperson hade, efter avslutad grundskoleutbildning med betyget icke godkänt i några av kärnämnen, gått två år på det individuella programmet på gymnasiet i syfte att få klart sitt grundskolebetyg. Målet var att bli behörig att söka in på ett nationellt program på gymnasiet, vilket dock misslyckades.

”Sökte in på fordon, men jag kom inte in, så blev det (folkhögskolans namn) istället.”

Vid utbildningens början hade flertalet av de övriga intervjupersonerna sysselsättning i form av daglig verksamhet med stöd av Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) (SFS 1993:387). Dessa personer var också något äldre. En intervjuperson var utan sysselsättning/arbete.

Även det redovisade resultatet avseende intervjupersonernas sysselsättning/ verksamhet innan folkhögskolestudierna stämmer väl överens med SPSM:s förstudie (2008), det vill säga att de flesta har antingen studerat eller deltagit i daglig verksamhet innan de börjar studera på folkhögskolan. I denna delstudie hade dock majoriteten deltagit i daglig verksamhet, medan det i förstudien var en liten övervikt på studier, som senaste heltidssysselsättning. Detta kan förklaras med att intervjupersonerna i denna studie hade något högre ålder jämfört med de i SPSM:s studie.

Boende innan studierna

Fyra intervjupersoner bodde i föräldrahem eller familjehem, två i gruppboende (bostad med särskild service för vuxna) med stöd av LSS (SFS 1993:387) och fyra hade eget boende i lägenhet innan de började studera.

Information om kursen och beslutet att söka

Tillvägagångssätten för intervjupersonerna att få kännedom och information om utbildningen varierar, liksom hur aktiva de varit i förberedelserna inför beslutet att börja studera.

De som började sin folkhögskolekurs direkt efter avslutad gymnasiesärskola fick kännedom om möjligheterna att studera på folkhögskolan i samband med studiebesök på folkhögskolan, vilket anordnades av gymnasiesärskolan. I något fall var det folkhögskolan som besökte gymnasiesärskolan och informerade om kurser på folkhögskolan.

För alla var det inte ett tydligt eget initiativ och uttalad önskan att börja studera på folkhögskolekurs. Föräldrar, personal inom skolan eller inom daglig verksamhet förefaller ha haft relativt stor betydelse för beslutet.

”Det är mammas fel. Hon övertalade mig faktiskt. Jag ångrar det inte det minsta. Jag var väldigt tveksam till en början.”

”Jag var lite tveksam om det var en kurs som passade mig, men mina föräldrar och lärare puffade på mig, att det kanske var en jättebra skola och sådana grejer. Så tänkte jag, ok, då kan jag väl testa på det då.”

Bland intervjupersonerna fanns också de som själva hade varit betydligt mer aktiva i sina val och beslut att börja studera. Samtliga intervjupersoner som gått den trafikteoretiska linjen återfinns bland dessa.

”Jag hade drömt om att ta körkort i flera år. En kurator inom LSS visste om att det fanns en kurs. Då blev jag glad.”

”Det var på nätet. Jag satt och kollade lite grann och sedan var det någon som nämnde att det fanns en skola däruppe. Jag och pappa fick se att det fanns en skola nere i Skåne, trafikskola där, men (folkhögskolans namn) var mycket bättre. Då behövde jag aldrig byta tåg.”

”Fick reda på linjen genom min syster som gått där. Jag hade tänkt länge att försöka ta körkort.”

”Jag blev tipsad av en personal på (daglig verksamhetens namn). Jag ville göra något annat helt enkelt.”

Som inträdesvillkor till kurserna har de aktuella folkhögskolorna någon form av prova-på-verksamheter, vanligen organiserade som så kallade sommarkurser omfattande cirka fem till elva dagar eller som särskilda besöksdagar. Syftet med prova-på-kurserna är att de blivande eleverna dels ska få uppleva hur det är att studera och bo på en folkhögskola, dels att personalen ska kunna få underlag för urval huruvida kursen och folkhögskolan är lämplig för aktuell person.

Prova-på-kurserna synes fylla en viktig funktion för de presumtiva eleverna, vilket också flera intervjupersoner påpekar. Det är angeläget att få konkreta upplevelser av innebörden av att studera och bo på en folkhögskola. Enbart muntlig och/eller skriftlig information är ofta inte tillräcklig.

Det framgår att några av intervjupersonerna inte själva varit direkt drivande och aktiva i beslutet att ansöka till aktuell folkhögskolekurs. Det har istället varit personer i deras närmiljö som varit initiativtagare i sammanhanget. Det aktualiserar en diskussion om balans mellan stöd och självbestämmande. Personer med intellektuella funktionshinder är ofta beroende av olika stöd- och hjälpinsatser. Det är därför särskilt viktigt att frågor om inflytande och självbestämmande ständigt är i fokus. Att ha inflytande över sitt liv och sin vardag är centralt för självkänslan och upplevelsen av integritet. Hur kan respekten för rätten till självbestämmande och inflytande utövas, trots behov av hjälp och vägledning, så det blir ett positivt stöd och inte upplevs som fostrande, mästrande eller kränkande av personerna? Det är fråga om en balansgång mellan respekten för självbestämmande och respekten för de svårigheter som utvecklingsstörningen kan ge upphov till.

Tiden på folkhögskolan

Kurslängd

Utbildningslängden för de aktuella folkhögskolekurserna riktade till personer med utvecklingsstörning varierade mellan 1-3 läsår. För hälften av intervjupersonerna uppgick studietiden till 3 år. Övriga personer hade studerat i 1-2 år.

I SPSM:s förstudie (2008) var det vanligast att studietiden omfattade minst två terminer, oftast längre. Likartat resultat visar också SISUS bearbetning av SCB:s uppföljningsstudie över kursdeltagare med funktionshinder som hade gått långa folkhögskolekurser läsåret 2002/2003. Där dominerar två terminers studier med fyra terminer som den näst vanligaste studietiden (SISUS, 2006).

Trivsel

Samtliga intervjupersoner uppgav att de trivdes bra med sina studier på folkhögskolorna. Någon vill komma tillbaka och fortsätta att studera. Flera säger också att de kan rekommendera andra att börja studera på folkhögskola.

”Tiden gick så jäkla fort. Det var en kul tid. Jag saknar det lite faktiskt, mest saknar jag lärarna.”

”Man kan kanske hitta nya kompisar om man är en sådan person som tycker om att träffa folk.”

”Det är roligt, det är liksom inte bara plugg. Det är inte att sitta i en skolbänk hela tiden. Det är trevligt på skolan. Man lär känna mycket folk.”

”Jag trivdes bra. Minst två, tre gånger var det fester. Det var på hösten när skolan började och sedan vid julen och sedan när man slutade. Alla linjerna var med.”

”Hittade på roliga grejer med klasskamraterna, åkte till (närmaste stad) för att bowla och gå och bada och sådana grejer. Sedan var det en del som frågade om man ville hänga med på fest och sådana grejer.”

Samtliga uppgav att de trivdes bra med vistelsen på folkhögskolan. Det gällde också de som bodde på skolan och tillbringade kvällarna och helgerna där. De längtade sällan hem. De flesta åkte hem till sina familjer varannan helg. Några hade förhållandevis långt till skolan och kunde endast besöka hemorten i samband med de längre ledigheterna. Ingen uppgav avståndet som problematiskt.

”Jag åkte tåg, det var två byten. Jag åkte sällan hem. Oftast åkte jag till min storasyster i ...”

”Jag längtade aldrig hem. Jag var hemma på de längre loven, jul- och påsklovet.”

Kunskapsutveckling

Ett av studiens fokus är de studerandes kunskapsutveckling under studietiden på folkhögskolan. Vad har de lärt sig? Kunskapsbegreppet är ett komplext begrepp innefattande flera perspektiv och som inte låter sig enkelt presenteras. Vi har valt att redovisa resultatet under några underrubriker som vi funnit relevanta i sammanhanget, bland annat olika former av kunskaper som intervjupersonerna uppgivit att de utvecklat, deras synpunkter på inflytande över undervisningen, lärarnas bemötande och pedagogiska förmåga.

Teoretiska kunskaper

Det framkom i SPSM:s förstudie (2008) att ett mål som folkhögskolorna uppgav med de långa kurserna riktade till personer med utvecklingsstörning, var att utveckla elevernas teoretiska kunskaper (som svenska, matematik).

Intervjupersonerna som hade läst den trafikteoretiska linjen hade genomgående lättast att uttrycka vad de teoretiskt hade lärt sig på kursen. De var tydliga med att det var trafikteori de hade lärt sig. Några hade under kurstiden klarat körkortsteoriprovet och en studerande hade också börjat övningsköra med bil. Därtill uppgavs att de hade fått undervisning i engelska, data, svenska och matematik.

Intervjupersonerna i andra kurser var mer osäkra och svävande på målet när frågan ställdes vad de hade lärt sig i teoretiskt hänseende. De flesta räknade dock upp olika skolämnen såsom historia, svenska, matematik, engelska och datorkunskap. Det fanns också några som uppgav att det inte förekom så mycket traditionella skolämnena. Undervisningen var upplagd på annat sätt.

”Vi hade en lektion – nyhetstimmen, där man ska hitta nyheter och läsa upp en artikel man valt. Annars var det inte engelska och matte och sådana grejer.”

Estetiska kunskaper

På många av kurserna fick intervjupersonerna ägna sig åt estetiska ämnen såsom musik, drama, bild, film och skapande verksamheter, vilket flertalet uppskattade. På några kurser gavs möjligheter för intervjupersonerna att såväl föreslå innehåll som själva medverka i teaterföreställningar som framfördes inför hela folkhögskolan.

”Vi filmade och gjorde en massa roliga grejer på skoltid.”

Praktik och andra praktiska moment

Yrkespraktik ingick som ett moment i flera av kurserna. Några intervjupersoner hade praktiserat flera gånger under studietiden exempelvis i personalmatsal och som vaktmästare, vilket upplevdes positivt. Några nämnde att de bland annat fick praktisera vid den dagliga verksamhet i kommunen, där de efter avslutade studier sedan fick sin sysselsättning.

”Jag praktiserade också här på (folkhögskolans namn) elevfik. Lärarna på skolan fick bra kontakt med personalen här, så pratade de om mig.”

Det finns också intervjupersoner som inte haft någon arbetsplatspraktik men som nämnde olika studiebesök som klassen gjorde.

”Vi gjorde studiebesök ibland, ett var på lokal TV. Vi var inte ute och praktiserade. Skolan satsade mer på studiebesök och på resan.”

I de flesta av de långa kurserna ingick olika praktiska moment, såsom hemkunskap och boendeträning. På någon folkhögskola fanns också möjlighet att få en tids boendeträning i en särskild träningslägenhet. De flesta av intervjupersonerna bodde under studietiden på folkhögskolans internatboende. I studien ingår en folkhögskola som är en så kallad dagfolkhögskola, vilket innebär att inga internatplatser fanns. Intervjupersonerna från denna skola fick under studietiden inte möjlighet till träning att utöva praktiska boendekunskaper, vilket dock inte var något som intervjupersonerna uppgav sig sakna.

”Det kan jag redan.”

”Det saknar jag inte, bodde redan då i den här lägenheten.”

Intervjupersoner från de andra folkhögskolorna har i olika omfattning sagt att de haft visst behov av undervisning och träning i boendeaktiviteter. Nya sysslor för några men inte för alla:

”Vi fick väl ta ansvar för att städa korridoren, köket, det vi hade gemensamt och det egna rummet, sköta tvätten. Jag kunde det redan, hade lärt mig det hemma.”

En intervjuperson, med ett relativt stort behov av stöd i sitt internatboende och med personlig omvårdnad, hade en personlig assistent som stöd under studietiden. Utöver stöd i boendet, gav assistenten också assistans till den studerande på fritiden, i de sociala kamratkontakterna och i den teoretiska undervisningen.

Utöver praktiska kunskaper avseende boende gav intervjupersonerna exempel på andra praktiska moment som ingick i utbildningarna. Exempelvis kan nämnas gymnastik, motion och friskvård.

Vad intervjupersonerna uppger att de lärt sig på sina utbildningar bekräftas av den enkätundersökning som gjordes på uppdrag av SISUS (Lindell 1998). Den studien visade att de flesta kurserna innehöll teoretiska ämneskunskaper, estetiska ämnen och praktiska moment. I vår studie är det den trafikteoretiska linjen som skiljer sig från de andra, med dess tydliga fokusering på teoretiska kunskaper.

En förklaring till svårigheterna som flera intervjupersoner hade att uttrycka det teoretiska lärandet kan ha med det intellektuella funktionshindret att göra. Funk-

tionshindret innebär bland annat en lägre abstraktionsnivå på tänkandet, vilket kan medföra större svårigheter att uttrycka och beskriva det teoretiska lärandet jämfört med de praktiska och estetiska kunskaperna. Dessutom är det också ett allmängiltigt drag att det är relativt svårt att sätta ord på teoretiska kunskaper som man tillskaffat sig genom en utbildning. Det är exempelvis inte sällan just de praktiska momenten i form av verksamhetsförlagda kurser som studenter på högskolenivå lättast kan erinra sig. En annan förklaring handlar om intervjuarens förmåga att ställa rätt frågor på rätt sätt för att få del av intervjupersonens erfarenheter.

Studieresor

På de flesta långa kurserna ingick studieresor både inom landet och utomlands, något intervjupersonerna uppskattade. På en av folkhögskolorna skulle klassen efter avslutad resa berätta om sina upplevelser för skolans övriga elever. Resorna bidrog till att öka självständigheten och självförtroendet, menade några.

”Att göra en sådan resa tillsammans med sin klass har man alltid nytta av kanske i framtiden, kanske klara mer själv eller åka med andra. Självsäkerheten och självständigheten ökar.”

”Man fick åka med klasskamraterna och lärarna, inte med mamma, pappa och syrran.”

Lärarnas och assistenternas bemötande och pedagogiska förmåga

Under en period har frågor angående bemötande av personer med funktionshinder stått i fokus inom handikappolitiken. En särskild utredare tillsattes 1997 av regeringen med uppdraget att utreda och kartlägga bemötandet av personer med funktionshinder. I mars 1999 presenterades slutbetänkandet (SOU 1999:21) med förslag på nio vägar för att utveckla bemötandet. Många hade vittnat om att de känt sig kränkta och ifrågasatta i möten med professionella. I regeringens proposition ”Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken” (Prop. 1999/2000:79) är bemötandefrågor en prioriterad samhällsfråga för åren 2000 – 2009 och särskilda medel avsattes för detta ändamål.

Ingen framförde några negativa synpunkter på lärarnas och assistenternas bemötande. De var omtäckta och uppskattade av intervjupersonerna. I sammanhanget nämndes exempelvis att de var pålitliga, engagerade, trevliga, humoristiska och att det gick att skoja med dem.

”Lärarna var lätta att prata med. Hade man problem så gick man till dem. De gick aldrig och sa det till någon annan.”

”Det gick att skoja med lärarna. Kunde man inte så kunde de ofta skoja till det lite.”

Det är intressant att notera betydelsen av att lärarpersonalen är socialt intresserade och humoristiska. Det är personliga egenskaper som kanske inte uppmärksammas och värderas i så hög grad som de förtjänar. Liknande resultat som denna studie visar på beträffande betydelsefulla personliga egenskaper hos personal, återfinns också i Haugenes (2006) masteruppsats. Hon har i fokusgruppintervjuer med personer med måttlig eller lindrig utvecklingsstörning diskuterat vad som utmärker en ”god hjälpare”. För att stödet/hjälpen ska uppfattas som god krävs det att relationen mellan brukare och personal är bra och att de trivs tillsammans. ”Goda hjälpare” är trevliga, snälla, vänliga, har humor, är bra att prata med, har gott humör och är nästan som en vän (Haugenes, 2006).

Resultatet avseende lärarpersonalens bemötande är överensstämmande med vad studerande med funktionshinder ansåg när motsvarande enkätfråga ställdes i SCB:s uppföljningsstudie 2006. Där svarade omkring 95 procent att lärarnas bemötande var mycket bra eller ganska bra.

Flertalet av intervjupersonerna var också nöjda med det pedagogiska stöd de fått från lärarna och assistenterna. Här framhölls också lärarnas kompetens att anpassa undervisningen efter de studerandes förutsättningar och behov. På någon kurs användes anpassade datorprogram i undervisningen, vilket i hög grad underlättade inläringen, menade intervjupersonerna. Dock var det problem med datorerna vid starten på denna kurs, vilket gjorde att de studerande inte kunde använda programmen som det var tänkt.

”De var bra. De förklarade orden ordentligt.”

”Lärarna tar hand om eleverna otroligt. De ser direkt vad man har för svårigheter.”

”De såg i min klass vilka som var bäst, vilka som hade det lättare. Jag kan inte ta ett vanligt papper och skriva det jag tänker. Jag måste ha en tavla där läraren skriver upp och så kan jag skriva av.”

”... fick också utmaningar att tänka lite för att klara uppgifterna i matte, svenska och engelska.”

”Fick sitta och göra program vid datorn. Det var ett bra sätt att läsa på. Det blev inte tråkigt.”

De flesta tyckte att kraven som lärarna och assistenterna ställde på dem vad det gällde det teoretiska och praktiska lärandet var lagom, varken för höga eller för låga. Läxor förekom på några av kurserna.

”Nej, det var lagom, inte för hårda och inte för lite krav.”

Det fanns dock några som menade att kraven som ställdes på intervjupersonerna kunde varit högre.

”Nä, det var inte så mycket som de krävde av mig. De kunde krävt mer, för jag kan mer egentligen än vad de visste.”

”Man fick knappt aldrig läxor, bara ibland. Det var i svenska, skulle skriva uppsats.”

I SISUS (2006) utdrag ur SCB:s uppföljning av kursdeltagare med funktionshinder som läst längre folkhögskolekurser ansåg flertalet att studiesituationen och studiemiljön var bra ur flera aspekter. Bäst omdömen fick lärarnas undervisningsförmåga, bemötandet från lärarna och annan personal samt gemenskapen med studiekamraterna.

Inflytande över studiesituationen

Ett sätt att påverka sin studiesituation är att engagera sig elevfackligt under folkhögskoletiden. Något mera aktivt deltagande i skolans elevrådsverksamhet förekom dock inte bland intervjupersonerna. Några kände till elevkårens arbete och hade varit med på något möte och lyssnat.

”Jag var inte med i rådet. Vi var så många som ville vara med, så det blev lottning som avgjorde.”

”Det var ju kul. Handlade om vad man kan förändra på skolan, vad som kan bli bättre.”

”Man pratar och skriver lite grann.”

Individuellt anpassade studier

Ett utmärkande kännetecken för folkhögskoleutbildning brukar vara förmågan att anpassa studierna efter de studerandes erfarenheter, förmågor och intressen. I SISUS bearbetning av SCB:s uppföljningsstudie 2006 gällande kursdeltagare med funktionshinder fick undervisningens anpassning till de studerandes tidigare studie- och livserfarenheter och möjligheterna att påverka kursernas innehåll och upplägg mycket bra eller ganska bra omdömen. Men det fanns också personer som ansåg att studiesituationen, i fråga om dessa aspekter, var ganska dålig eller mycket dålig.

Bland intervjupersonerna i vår studie fanns några som upplevde att de haft goda möjligheter att påverka studietakten, uppläggningsen och innehållet på studierna.

”Och sedan var det så bra att man kunde sitta typ fram till typ halv tolv på natten om man ville plugga.”

”Jag kunde läsa i min egen takt.”

Det krävs ett visst mått av självförtroende för att våga framföra sina åsikter och önskemål om studiernas innehåll och upplägg, vilket följande citat belyser.

”Ibland kunde jag säga det men ibland höll jag det inom mig ändå. Jag sa inte så mycket faktiskt. Tänkte det ibland men vågade inte säga det riktigt då.”

Det fanns också de som efterlyste större flexibilitet bland lärarna kring den individuella anpassningen av studierna.

”Vi hade inga läxor. Jag krävde att få det men ’Varför ska du ha läxor för, när ingen annan har det’.”

”Och liksom jag sa det till vår engelsklärare vi hade, liksom, kan jag få mycket svårare grejer tack, men det fick jag inte. Alla skulle ligga på samma nivå. Jag ville lära mig mycket svårare engelska för det finns ju det med.”

Uttalandena kan också tolkas som att intervjupersonerna efterlyste större kunskapsutmaningar. En relativt ofta förekommande synpunkt på undervisning för både barn och vuxna med utvecklingsstörning är att undervisningen är för mycket socialt och omsorgsinriktad på bekostnad av kunskapsstimulansen. Om detta också gäller för folkhögskoleutbildning kan diskuteras (se kapitel Slutsatser och diskussion).

Social utveckling

Nära relationer till andra människor är ingen självklarhet för alla, inte minst när det gäller personer med intellektuella funktionshinder. Bland personer med utvecklingsstörning var det 1991 32 procent som inte hade några nära vänner, en siffra som ökade till 50 procent 1995, vilket kan jämföras med 19 procent bland befolkningen i övrigt (Tideman, 2000).

Ett mål med de långa kurserna som folkhögskolorna uppgav i SPSM:s förstudie (2008) är att utveckla de studerandes sociala relationer. Hur lyckas man med detta? Vad tycker de studerande om deras sociala kontakter på skolan?

Kurskamraterna

Folkhögskolestudier kan vara ett sätt att knyta nya sociala kontakter på, vilket de flesta av intervjupersonerna också menar att de gjorde. Några kände redan från kursstarten några kamrater i klassen. Överlag uppger intervjupersonerna att kontakterna med kurskamraterna fungerade bra och att sammanhållningen i klassen var god, men det finns också mindre positiva erfarenheter.

”Jag hade många kompisar. Det var en kompis som jag mest var ihop med. Det var han som drog med mig till träningen.”

”Det var en tjej som var så himla käftig. Vi hade egentligen två tjejer som var käftiga som jag var jättetrött på. Dom lyssnade inte på någon, inte på lärarna, inte på oss överhuvudtaget. Dom tog över allt. Alla andra var ok.”

”Lite stökigt, men det är det alltid. Många var högljudda, men annars var det rätt ok.”

De relativt positiva upplevelserna av kontakterna med kurskamraterna liknar den utvärdering av den yrkesförberedande kursen på Ljungskile folkhögskola som genomfördes i början på 2000-talet (Falkeby 2002). Utvärderingen fokuserade bland annat på det sociala samspelet och inkluderingen mellan de studerande på folkhögskolan. Falkeby konstaterar att de studerande på den yrkesförberedande kursen gav uttryck för en stark gruppgemenskap. De valde oftast att umgås och ha sociala kontakter med sina klasskamrater, en grupp som var mycket viktig. Även i uppföljningen av SISUS (2006) fick gemenskapen med studiekamraterna högt betyg. Omkring 87 procent uppgav att gemenskapen var mycket bra eller ganska bra.

Gustavsson (2001) har i sin forskning visat att gemenskapen med andra personer med lindrig utvecklingsstörning som befinner sig i liknande situationer kan vara betydelsefull. Även om det empiriska underlaget är litet visar studien att de sociala nätverken utöver vänner med funktionshinder bestod av anhöriga och vissa professionella. Nätverken hölls till viss del samman av de funktionshindrade själva, vilket kan tolkas som att personerna valde att omge sig med personer med liknande erfarenheter som de själva. Det innebär inte att personerna i första hand vill vara tillsammans med människor med utvecklingsstörning, därför att utvecklingsstörningen i sig utgör en grund för någon slags gemenskap, betonar Gustavsson. Det handlar istället om att det i den gruppen finns ett speciellt perspektiv grundat på gemensamma erfarenheter, ett inifrånperspektiv. Detta motsäger dock inte önskan om eller behovet av kontakter med icke-funktionshindrade.

Andra studerande på skolan

Det förekom också sociala kontakter med övriga icke-funktionshindrade studerande på folkhögskolorna, även om det inte var så många intervjupersoner som hade den erfarenheten. När det förekom kontakter var det både på fritiden, i mer privata sammanhang och i skolsammanhang som de sociala kontakterna etablerades och utvecklades. Gemensamma aktiviteter såsom temadagar, besök av föredragshållare, musikunderhållning, fester och andra fritidsaktiviteter gav möjligheter till sociala kontakter, vilket uppskattades av intervjupersonerna. På några skolor ingår

det också för elever utan funktionshinder att de ska anordna fritidsaktiviteter för de studerande med utvecklingsstörning.

”När man går på en sådan skola. Man gör så mycket tillsammans med de andra klasserna runt omkring exempelvis fritidslinjen och u-landslinjen. Man har mycket aktiviteter ihop så man fick lära känna mycket folk, inte bara sin klass.”

”Jag pratade inte så mycket med de andra klasserna, men visst sa man hej, hur mår du och sådana saker. Men det blev inte så mycket prat.”

Falkeby (2002) fann i sin utvärdering att de sociala kontakterna mellan deltagarna på den yrkesförberedande kursen riktad till personer med lindriga intellektuella funktionshinder och övriga studerande på skolan, i stor omfattning var synliga och att de funktionshindrade fanns med i samtliga sociala sammanhang på skolan. Hon konstaterar att den fysiska integreringen fungerade bra. Däremot är hon tveksam till om den fysiska integreringen också leder till en social integrering. Ytliga kontakter mellan de studerande på den yrkesförberedande kursen och andra studerande på skolan var vanligt förekommande, medan djupare kontakter var mer sällsynta. Kontakterna bestod mest av hälsningar och korta samtal. Trots den ytliga karaktären, så upplevdes relationerna positivt av deltagarna på den yrkesförberedande kursen.

I sin forskning om elevers delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan konstaterar Molin (2004) att det var högst ovanligt att det förekom någon interaktion mellan eleverna på den gymnasiesärskola han studerade och andra elever på samma skola. Delaktigheten kan uttryckas som minimal i så måtto att eleverna har samma matsal, tillhör samma skola och har vissa gemensamma aktiviteter vid exempelvis friluftsdagar. Att det inte sker något ökat samspel med övriga elever i den vanliga gymnasieskolan beror enligt Molin på att eleverna i gymnasiesärskolan saknar formell tillhörighet till olika arrangemang på skolan som exempelvis ”nollning” av nya elever och elevrådsmöten.

Annan personal på skolan

Utöver sociala relationer med de egna klasskamraterna, andra studerande på folkhögskolorna och lärarpersonalen nämner också några intervjupersoner att de utvecklade positiva relationer med exempelvis folkhögskolans rektor, administrativ personal, vaktmästare, lokalvårdare och kökspersonal. Inte minst ”mattanterna” tycktes fylla en viktig social funktion för ett par av intervjupersonerna.

”Mattanterna pratade jag jättemycket med.”

”Rektorn kom ofta ner från skolan och pratade med oss. Han är en riktig skojare.”

Kanske kan dessa sociala kontakter som intervjupersonerna utvecklade med till exempel ”mattanterna” på folkhögskolan, jämföras med de så kallade ”lätta kontakterna” som Ringsby-Jansson (2002) fann i sin forskning kring vardagslivets arenor för personer med utvecklingsstörning. Hon konstaterar bland annat att grannskapet och de lokala offentliga arenorna är viktiga för personer med utvecklingsstörning. Arenorna utgör en frizon, där personerna kan undandra sig kontroll och insyn från personalen. Där kan så kallade ”lätta kontakter” etableras mellan personerna med utvecklingsstörning och människorna i den lokala offentliga miljön. De lätta kontakterna förefaller ha större förutsättningar att bygga broar av

kontakt mellan olika slags människor än de nära relationerna. Deras betydelse har undervärderats, menar Ringsby-Jansson.

Internatboendet på folkhögskolan

Flertalet intervjupersoner bodde på internat på folkhögskolorna under studietiden. För några var det geografiska avståndet alltför stort för att kunna resa mellan bostaden och skolan. För andra ingick det i självständighetsträningen och som ett led i att på sikt flytta hemifrån att bo på skolan under studietiden. En av folkhögskolorna är en dagfolkhögskola (vad det gäller kursen riktad till personer med utvecklingsstörning) och erbjuder därmed inte de studerande möjligheter till internatboende.

Boendet var ofta förlagt till villor, där de studerande hade egna rum vanligtvis tillsammans med övriga studerande på skolan. Det fanns oftast möjlighet att få hjälp av personal med hushållsuppgifter om behov förelåg. Flertalet uppgav dock att de själva tog hand sina rum vad det gällde exempelvis städning och tvätt.

”Vi bodde i rum. Hade eget rum. Fick städa rummet själv och dela på städningen till elevhemmet. Man hade sin vecka. Skötte också tvätten.”

Internatboendet uppskattades av de flesta och några återgav små anekdoter som inträffade där.

”Det var någon som gick och sa att vi skulle låsa ytterdörren om kvällarna. Vi vill inte ha folk som springer in här när vi sover. ... Jag lyckades låsa ute en tjej tre gånger.”

Internatboendet ska inte bara ses som en lösning på bostadsfrågan under studietiden. Det fungerar sannolikt också som en slags föreberedelse inför att flytta hemifrån och som stöd att öka de studerandes självständighet. Vidare ger internatformen många tillfällen till relationer med deltagare på andra kurser, vilket i sin tur bör främja etablering av relationer mellan kursdeltagare med och utan funktionshinder.

Fritiden på folkhögskolan

De som bodde på folkhögskolan erbjöds olika fritidsaktiviteter under kvälls- och helgtid. På några av folkhögskolorna var det studerande på andra linjer som anordnade aktiviteterna. Flera av skolorna hade också särskilt anställd personal som hade i uppgift att anordna aktiviteter på fritiden utöver att utgöra ett stöd i boendet.

”Spelade brännboll, åkte till (namnet på närmaste stad) och badade ibland. Eller gick på stan och fikade, det gjorde jag mest. En kväll i veckan hade man tårt- och kakkväll. Hade också gympa ibland, några spelade innebandy. Ibland blev det långtråkigt.”

”Det var lite olika. Jag brukade vara med mina kompisar och prata eller så satt jag framför datorn. Jag var med i gympan som fritidsledarna ordnade. Så åkte vi ibland till (x-stad) och spelade bowling och spelade minigolf.”

För flera av intervjupersonerna gav folkhögskoletiden dem möjligheter att prova på och utöva nya fritidsaktiviteter. Här nämndes exempelvis riverdance, linedance och karaoke. Intervjupersonerna hemmahörande på dagfolkhögskolan skilde sig till viss del från de andra på så sätt att de i mindre utsträckning hade provat på och skaffat sig nya intressen att utöva på fritiden under utbildningen. Några av de studerande hade redan innan studietiden påbörjades klart uttryckta och etablerade intressen som de fortsatte att utöva under utbildningen.

”Mina intressen är hästarna och promenaderna.”

”Fick inga nya intressen på (folkhögskolans namn). Är intresserad av musik, spelar syntpiano.”

På folkhögskolorna förekom i varierande omfattning kulturella aktiviteter som riktade sig till skolans samtliga studerande och som intervjupersonerna också tog del av och uppskattade.

”Eleverna på musiklinjen ordnade konserter då och då, som man kunde gå på. Och så kom det författare och pratade om sina böcker.”

Ekonomisk situation under studietiden

Vid folkhögskolestudier betalar de studerande inte för själva utbildningen. Det som kostar och som den enskilde själv måste finansiera är resor, kost och logi. Ingen av intervjupersonerna hade anställning och löneinkomster när de gick sina utbildningar. Flertalet var istället beviljade aktivitetsersättning/sjukersättning från Försäkringskassan, vilket de också uppbar under tiden de studerade. Den ende av intervjupersonerna, som inte hade aktivitetsersättning, uppgav att det var kommunen som betalade för honom under studietiden. Några av intervjupersonerna berättade om att deras ekonomiska situation hade försämrats under studietiden. Det tidigare beviljade studiestödet från Centrala Studiestödsnämnden (CSN) upphörde nämligen år 2007 att utgå till studerande som samtidigt uppbar aktivitets- eller sjukersättning och därmed försämrades personernas ofta redan ansträngda ekonomi. Andra studerande hade till och med fått avbryta sina studier på folkhögskolan på grund av detta inkomstbortfall, berättade ett par av intervjupersonerna.

”CSN-bidraget försvann, pang bom. En var tvungen att hoppa av för pengarnas skull.”

Det var framförallt kostnaderna för det dubbla boendet som orsakade ekonomiska problem. Några uppgav att deras föräldrar hjälpte dem ekonomiskt under skoltiden och en intervjuperson hyrde ut sin lägenhet i andra hand och behövde på så vis inte betala för dubbelt boende.

Studiebidraget från CSN, som upphörde under den tid som några av intervjupersonerna studerade på folkhögskolorna, fyllde sannolikt en viktig ekonomisk funktion. Det är problematiskt om personerna hamnar i ekonomisk beroendeställning till föräldrar och andra anhöriga för att kunna studera. Flera är redan på olika sätt i stark beroendeställning till föräldrar och andra närstående och har ett begränsat handlingsutrymme.

Den privatekonomiska situationen för personer med intellektuella funktionshinder är inte likvärdig med befolkningens i övrigt. Till stor del beror detta på deras svaga etablering på arbetsmarknaden och att de istället för löneinkomster oftast uppbar förtidspension/aktivitetsersättning från Försäkringskassan (Tideman, 2000).

Även Socialstyrelsen (2005) konstaterar i en lägesrapport att personer med funktionshinder förvärvsarbetar i avsevärt mindre grad än den övriga befolkningen. Majoriteten av personer med funktionshinder har inte någon löneinkomst alls. Många har sjuk- och aktivitetsersättning. En följd av den bristande förankringen på arbetsmarknaden är att personer med funktionshinder har lägre lön. Om bidrag

och andra ersättningar inkluderas och man samtidigt tar hänsyn till familjens storlek, den så kallade disponibla inkomsten, så är skillnaderna fortfarande stora. Skulle hänsyn också tas till utgifter, vilket inte den disponibla inkomsten gör, så är det troligt att de ekonomiska skillnaderna skulle vara än större eftersom funktionshinder ofta medför merkostnader.

Personlig utveckling

I SPSM:s förstudie (2008) uppgav folkhögskolorna att det dominerade målet med de längre kurserna riktade till personer med utvecklingsstörning handlar om de studerandes personliga utveckling.

Flera intervjupersoner betonade studietidens betydelse för deras personliga utveckling. Några berättade om hur man tillsammans i klassen jobbade med att stötta varandra i syfte att stärka självförtroendet.

”Jag är lite blyg, ibland. Jobbade med det på (folkhögskolans namn). Blygheten blev mindre. Jag fick bättre självförtroende. Kunde uppträda inför publik. Har vägrat förut men nu har jag gjort det flera gånger inför klassen.”

”Lärarna försökte stötta upp mig hela tiden – detta klarar du, (namnet), jag tycker du ska försöka.”

I flera intervjuer framkommer uttalanden som tyder på stärkt självförtroende och ökad självkänsla som följd av folkhögskolestudierna. Självförtroende och självkänsla hör samman. Självförtroendet handlar om personens tilltro till den egna personlighetens förmåga medan självkänslan mer handlar om vad människan känner inför sig själv som person. I vilken mån är man nöjd eller stolt över sig själv, accepterar eller inte accepterar sig själv som den man är, eller känner sig skamsen, generad eller skuldtyngd? Självkänslan kan skifta från ett område till ett annat exempelvis vad det gäller prestationer, utseende och sociala relationer. Självkänslan kan också variera över tid för olika människor. Omgivningen har en avgörande roll för utvecklingen av självkänslan. Enligt den amerikanske sociologen, filosofen och psykologen George Herbert Meads teorier om spegeljaget, så utvecklas vår självkänsla som en slags spegelbild av hur vi uppfattar att andra känner för oss (Hwang, Lundberg, Rönnberg & Smedler, 2005). En tolkning av intervjupersonernas upplevelser av stärkt självförtroende/självkänsla kan således vara att folkhögskoleomgivningen på ett positivt sätt bidrar till detta.

Efter folkhögskolekursen

En övergripande fråga i studien är vilka effekter folkhögskoleutbildningen har för intervjupersonerna. Vad resulterade studierna i utifrån intervjupersonernas egna värderingar, bedömningar och erfarenheter? Leder folkhögskoleutbildningen till annan sysselsättning?

Bättre självförtroende och ökad självständighet

För flertalet av intervjupersonerna är det studiernas betydelse för deras personliga och sociala utveckling som lyfts fram när frågan om utbildningens effekter ställs. Möjligheten att träffa och umgås med människor nämner flera intervjupersoner som positivt med folkhögskoleutbildningen. Det har generellt inneburit att de har fått lättare att möta nya människor idag jämfört med före studierna. De är mindre osäkra i mötet med nya människor och uppger att självförtroendet liksom självständigheten har ökat.

”(Folkhögskolan namn) har sagt mycket till mig NN, du ska våga, våga komma med förslag och nya steg. Jag tycker det är viktigt att jag har det kvar i mig.”

”Jag klarar mer själv nu. Jag tvättar själv, innan gjorde morsan det. Vågar lite mer. Hade varit nervös och nog rökt ett paket cigaretter om jag skulle ha suttit här och pratat med dig för fem år sedan.”

”Jag har blivit lite mer självsäker och sådana bitar. Det har varit lite upp och ner, typ.”

”Man lärde sig det där med självständigheten, vara ute och träffa folk och vara mer social och så där.”

”Jag förändrade mig nog ganska mycket. Jag lärde mig mycket om mig själv som person, att går det inte så är det inget att göra åt eller så är det bara att kämpa vidare, att inte ge upp. Jag har för lätt att ge upp, går det inte längre så lägger jag det bara åt sidan. När jag gick där uppe så hade jag lärare och kompisar som pep-pade hela tiden.”

I studien fanns det dock också intervjupersoner vars personliga utveckling inte tycktes ha stimulerats under utbildningstiden, i varje fall inte inom det kommunikativa området, vilket följande citat belyser:

”När jag kom hem. Det var en gruppboendepersonal som hade märkt att jag hade blivit tystare. Det stämmer. Jag hade inte pratat så mycket på skolan. Vet inte varför det blev så... det fanns några som pratade jättemycket.”

SISUS (2006) fann i sin bearbetning av SCB:s statistik avseende kursdeltagare med funktionshinder att 61 procent hade uppgivit att de hade fått bättre självförtroende till följd av utbildningen. Som tidigare nämnts i rapporten så uppgick motsvarande siffra till 90 procent när det gällde folkhögskolestuderande utan funktionshinder. I denna studie är bilden att majoriteten av de studerande värderar folkhögskolans bidrag till stärkt självförtroende högt.

De flesta deltar i daglig verksamhet

Bland de yngre intervjupersonerna som började sina studier på folkhögskolan direkt efter avslutad gymnasiesärskola eller gymnasieskola var det tre som efter studietiden fick sysselsättning inom daglig verksamhet, med stöd av LSS, i hemkommunen. De dagliga verksamheterna som personerna deltar i, är samtliga så kallade utflyttade verksamheter, vilket innebär att de är förlagda till ordinarie arbetsplatser. De utgörs av olika cafeteria- och måltidsverksamheter, exempelvis skolcafé, kulturcafé och skolmatsal. Intervjupersonerna hade under folkhögskoletiden gjort praktik inom den dagliga verksamheten och kunde börja där direkt efter utbildningens slut.

Ett par intervjupersoner förde fram att de i den dagliga verksamheten har nytta av de teoretiska kunskaperna som de fick på kursen.

”Lite matte är inblandat, faktiskt. Räkna ihop hur mycket det blir.”

”Kanske lite om hur arbetet fungerar, ekonomi och sådana grejer.”

De praktiska färdigheterna som de studerande fick träna på under studietiden upplevs som nyttiga och har också kommit till pass efter avslutad utbildning i de dagliga verksamheterna.

”Diska, torka bord, torka golvet. Det gör jag här på polisen.”

Daglig verksamhet är en av tio insatser som kan erhållas med stöd av LSS. Det är också den insats som flest personer är beviljade. Det har skett en ökning av antalet personer med daglig verksamhet från 20 500 personer år 2000 till 25 800 personer 2006. Av Socialstyrelsens senaste statistik över antal personer med LSS-insatser, framkommer det att år 2008 var det drygt 28 000 personer som hade daglig verksamhet. Utav dessa personer tillhör omkring 27 000 personer den så kallade personkrets 1 i LSS, det vill säga personer som har en utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd (Socialstyrelsen, 2007; 2009).

Det är speciellt antalet unga (22 år eller yngre) inom daglig verksamhet som har ökat, med 170 procent, mellan åren 2000–2006, vilket får konsekvenser både för de enskilda personerna och för samhällsekonomin. Störst har ökningen varit bland unga män. Ökningen antas bero på en hårdare arbetsmarknad i kombination med minskade möjligheter till anställning inom Samhall. Ökningen har också ett samband med att allt fler unga går i gymnasiesärskolan och att allt fler fortsätter uppbära den aktivitetsersättning som de fått under deras förlängda skolgång (Socialstyrelsen, 2008).

Den fjärde yngre intervjupersonen hade efter sin 1-åriga kurs ingen anställning eller annan sysselsättning som väntade. Han hade inledningsvis en kort tids anställning hos en släkting. Därefter var han arbetslös igen. Vid intervjutillfället hade han precis påbörjat en provanställning vid Samhall.

För intervjupersonerna som gått den trafikteoretiska linjen hade inte arbets- och sysselsättningssituationen förändrats efter utbildningen. Två hade återgått till samma dagliga verksamheter som de hade före studierna, vilket de tyckte var tillfredsställande. Den tredje personen var dock betydligt mer missnöjd med vad som erbjudits honom i arbets- eller sysselsättningsväg efter studierna. Han hade efter avslutad gymnasiesärskola haft några praktikplatser men inte någon anställning. Efter avslutade folkhögskolestudier hade han av kommunen erbjudits sysselsättning, vilket han avböjde.

”Jag var erbjuden ett arbete med att packa plastmuggar, men det ville jag inte ha. De hade så lite att göra för tillfället.”

Vid intervjutillfället hade intervjupersonen inget arbete eller sysselsättning utöver särsvuxstudier två dagar i veckan. Han skulle dock börja en utbildning i hemkommunen, innehållande både teoretiska och praktiska moment med verksamhetsförlagda studier på olika företag. Utbildningen anordnas av den kommunala vuxenutbildningen tillsammans med särsvux och skulle starta under hösten 2009. Han såg fram emot utbildningen.

”Det har varit så tråkigt sedan jag kom hem. Jag har inte haft något att göra. Jag satt bara framför TV, åt godis och fick diabetes på köpet.”

Intervjuerna antyder att det utifrån anställningsperspektiv är av mindre betydelse vilken inriktning folkhögskolekurserna har. Det skulle kunna förväntas ett mer positivt utfall beträffande möjligheterna på arbetsmarknaden för de studerande på den trafikteoretiska linjen än för övriga men på kort sikt har det inte infriats.

Detta kan ställas i relation till andra grupper studerande, med och utan funktionshinder, som gått på folkhögskola. SISUS (2006) fann att 36 procent av tidigare kursdeltagarna med funktionshinder var i arbete och 8 procent deltog i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Motsvarande siffror låg på omkring 48 procent respektive 5 procent när det gällde kursdeltagare utan funktionshinder som hade läst långa folkhögskolekurser.

Fortsatt daglig verksamhet men ändrad inriktning

Några av intervjupersonerna har efter studierna fortsatt inom den dagliga verksamheten, men har bytt verksamhetsinriktning. De flesta har så kallad utflyttad daglig verksamhet, exempelvis i livsmedelsaffär och kontor. Några kombinerar olika verksamheter och är deltid på respektive plats. Samtliga uppger att de trivs bra med sin sysselsättning.

”När man har slutat på folkhögskolan vill man ju att det ska hända lite grejer. Jag vill gärna prova på lite nytt, komma vidare, lära sig nytt.”

Förväntningar om att utbildning ska resultera i nya utmaningar på arbetet är troligtvis något som studerande med utvecklingsstörning delar med icke-funktionshindrade. Strävan efter utveckling är naturlig och idealt sett bör utbildning följas av arbete/sysselsättning där möjlighet finns att tillämpa sina nya kunskaper.

Några har flyttat hemifrån

För två av intervjupersonerna har boendesituationen förändrats efter avslutade studier. De har flyttat hemifrån och bor nu i lägenheter i gruppboenden (bostad med särskild service enligt LSS, SFS 1993:387). Övriga har inte ändrat sina bostadsförhållanden efter studierna.

”Jag flyttade till gruppboende när jag hade bott hemma hos mamma ett tag efter skolans slut. Vi hade sökt det ända sedan jag var 18 och så fick jag det när jag var 22-23 liksom.”

En har fått körkort

Av intervjupersonerna som gått den trafikteoretiska linjen är det enbart en som har fått sitt körkort. En klarade det teoretiska provet under studietiden men har ännu inte klarat det praktiska uppkörningsprovet. Teoriprovet giltighet är begränsat till ett år och inom denna tid måste uppkörningsprovet också klaras. Eftersom det förflutit mer än ett år sedan teoriprovet klarades, måste han nu göra om såväl teori- som uppkörningsprovet. Även den tredje personen har fortsatt att både övningsköra och läsa teori sedan han återvände till hemorten.

”Körkortet fick jag den 17 december 2008.”

”Jag klarade teoriprovet första gången. Jag ska nog fixa det igen. Behöver träna på att få ordning på växlarna. Jag tittar lite för länge när jag växlar.”

Den ekonomiska situationen är oförändrad

Den ekonomiska situationen efter studierna är i princip oförändrad för intervjupersonerna. De uppbär som före utbildningen aktivitets- eller sjukersättning från Försäkringskassan. Personen som erhöll kommunalt bidrag till studierna har fortsatt att få ekonomiskt bistånd. Eventuellt kan han få en förbättrad ekonomisk situation om han får anställning vid Samhall, under förutsättning att den vid intervjutillfället just påbörjade provanställningen utfaller positivt.

”Jag hade aktivitetsersättning från Försäkringskassan under kursen. Det har jag nu också.”

Den ekonomiska situationen för en av intervjupersonerna som uppbär sjukersättning var inledningsvis mycket bekymmersam, när studietiden var över.

”Försäkringskassan slarvade bort mitt bostadsbidrag. De räknade fel och trodde jag hade slutat en månad tidigare. Jag hade inga pengar. Det jag hade fick gå till hyran, annars hade jag blivit hemlös.”

Att behålla de sociala kontakterna

Efter avslutade studier har några fortsatt ha kontakt med sina tidigare kurskamrater. Här framkommer dock att flera på grund av exempelvis stort geografiskt avstånd har svårt att upprätthålla kontakterna.

”Jag har kontakt med Kalle (fingerat namn) som bor i ... Vi pratar lite genom msn. Jag har också lite kontakt med Sara (fingerat namn) som bor i ... Vi pratar i telefon.”

”Jag har ingen kontakt med någon som gick kursen. Det blir inte så att man har kontakt efter skolan, det blir aldrig av.”

Det är liknande svårigheter att upprätthålla de sociala kontakterna efter avslutade studier med de andra studerande som det är med de egna klasskamraterna.

”Jag hade jättemycket kontakt med några på musiklinjen. Vi hade så himla roligt tillsammans. Vi hade liksom biljardturnering på rasterna och hade skitkul, verkligen. Jag träffar inte någon av dem idag. Det tycker jag är tråkigt. Jag saknar dem mycket, faktiskt.”

”Ja, jag har lite kontakt med några stycken. Många bor i andra städer, så det blir inte så att man träffar dem. Ja ibland träffas man, men inte så ofta.”

Några av intervjupersonerna har fortsatt att ha kontakt med lärarna på folkhögskolan, via telefon eller e-post. Det förekommer också återträffar, där tidigare studerande bjuds in till folkhögskolorna.

Internet är en företeelse som kommit för att stanna. Kommunikationssätt som exempelvis SMS, chatt- och e-postkontakter, med dess lägre krav på korrekt skriftspråk, kan underlätta för personer med intellektuella funktionshinder att etablera och utveckla sociala relationer, vilket citat ovan pekar på. Löfgren-Mårtensson (2005) har studerat användandet av Internet i kärleksmässiga och/eller sexuella syften för dagens unga med utvecklingsstörning. Hon fann exempelvis att de unga framförallt använder e-postkontakter när de kommunicerar på nätet i kontakt-sökande syfte. E-post är en kommunikationsform som ger mer tid för eftertanke och möjlighet att formulera sig i sin egen takt, jämfört med att chatta, som kräver snabbhet och förmåga att hantera flera kontakter samtidigt.

Fritid och kultur

Några av intervjupersonerna som skaffade sig nya fritidsintressen under studietiden har fortsatt att utöva sina intressen också på hemorten.

”Jag går nu på Friskis och Svettis.”

”Vi har varit och tittat på riverdance. Jag hade ingen aning om att det fanns, så det är något nytt.”

För andra var det något nytt som man provade under tiden på skolan men inte fortsatte med efter hemkomsten.

”Provade linedance. Har inte kunnat fortsätta här i (stadens namn).”

Fortsatta studier

Några vill gärna fortsatta studera på folkhögskola om bland annat ekonomiska möjligheter finns.

”Hoppas kunna återkomma till skolan. Jag får gå ett år till om jag ansöker om det.”

Som tidigare nämnts i resultatredovisningen planerade en intervjuperson att påbörja en kommunal vuxenutbildning bestående av både teoretiska och praktiska moment och med verksamhetsförlagda studier på olika företag under hösten 2009.

Det finns också några intervjupersoner som efter kursen har fortsatt att studera vid den kommunala särvtutbildningen. Andra tycker att det är tillräckligt med läsande nu.

”Jag går också på en vuxenutbildning som heter särvt. Jag vill lära mig mer om matte och datorkunskap och engelska.”

”Jag gick innan på komvt, men inte nu. Är trött på att plugga.”

Planer för framtiden

Att ha ett arbete, bo i en egen lägenhet och ha en flick-/pojkvän, är några önskemål som intervjupersonerna har när de resonerar om framtiden.

”Jag vill egentligen arbeta med hästar.”

”Jag vill jobba i mataffär.”

”Flytta hemifrån vill jag inte riktigt än, men man tänker på det ändå. Kanske om några år. Man bor i egen lägenhet och så har man personal i en annan byggnad.”

”Om fem år ska det vara jag och Christian (fingerat namn). Det har jag bestämt. Vi har kanske flyttat ihop, vi kanske bor någon annanstans. Vi, inte barn precis. Jag orkar inte med några ungar, det räcker med mina halvbröder som skrek på nätterna. Jag kunde inte sova.”

För intervjupersonen som har körkort är det innehav av en egen bil som hägrar.

”Köpa en bil snart. Ska be mina syskon om pengar. Nu hyr jag bil från olika mackar. Det gäller att inte glömma bort.”

Intervjupersonernas tankar, planer och drömmar om framtiden sammanfaller väl med andra unga människors. Att ha ett arbete, någonstans att bo och en partner

är allmängiltiga önskningsar och ideal som förenar de flesta människor, med eller utan intellektuella eller andra funktionshinder. Det som skiljer sig är att de inte lyfter fram planer på att resa ut i världen eller att skaffa sig högre utbildning, vilket är relativt vanligt när ungdomar utan funktionshinder beskriver framtidsplaner.

Studerande med pågående studier höstterminen 2009

Nedanstående avsnitt handlar om de nio intervjupersoner som läser en längre folkhögskolekurs höstterminen 2009. Förutom intervjuer har även kortare observationer av verksamheten genomförts.

Resultatredovisningen inleds med en kort beskrivning av de två folkhögskolekurserna för personer med utvecklingsstörning som detta avsnitt handlar om. I rapporten benämns de folkhögskolan Björken och folkhögskolan Tallen. Sedan följer en kort presentation av de intervjupersoner som ingått i denna del av studien. Resultat och analys av själva intervjuerna presenteras därefter under följande rubriker; Före folkhögskolekursen, På folkhögskolan – under kursens gång samt Planer för framtiden.

På folkhögskolan Björken finns en kurs som riktar sig till personer som tidigare gått i särskola eller särgymnasium. Höstterminen 2009 gick nio personer denna kurs. Ungefär hälften av de studerande går sitt andra år på kursen. Resten av deltagarna är alltså helt nya på folkhögskolan och på denna kurs. Den som vill gå ett andra (och eventuellt ett tredje) år måste söka omigen och vänta på besked om antagning.

På folkhögskolan Björken finns möjlighet att läsa svenska, matematik och datorkunskap. Man erbjuder också skapande verksamhet, drama, musik, hemkunskap och livsåskådning samt ett inslag som syftar till personlig utveckling. Detta innehåller bland annat avsnitt som är ett slags medvetandegörande om sig själv som människa, sin funktionsnedsättning samt avsnitt om att skapa en gruppgemenskap. Andra teman är till exempel "vuxenlivet" som då handlar om allt man behöver kunna och veta för att leva ett vuxet liv med funktionshinder. Kursen integrerar olika ämnen och tillför också till exempel psykologi. Det innehåller dessutom praktiska färdigheter som vardagsekonomi och kunskaper om hur man sköter sig själv och sitt hem. I presentationen av denna kurs anges att man vill ge deltagarna möjlighet att friska upp och bygga vidare på gamla kunskaper, utveckla kunskaper och färdigheter som underlättar steget till ett eget boende samt att förbättra den sociala kompetensen och bli inspirerad till ökad självständighet och att se sina möjligheter. Gruppen gör varje år en gemensam resa utomlands. Man genomför varje år ett målsättningsamtal med varje enskild studerande. I dessa samtal deltar endast den studerande själv och berörd lärare och assistent. Föräldrar deltar inte i dessa samtal.

Folkhögskolan trycker på att kursinnehållet bestäms av elever och personal gemensamt. Under observationerna och intervjuerna har den gemensamma planeringen bekräftats. Bland annat deltog jag på en veckoplanering där man tillsammans gick igenom vad och hur man skulle göra under alla veckans lektioner och andra aktiviteter. Alla deltog engagerat och aktivt i denna planering, även de nyantagna deltagarna. För mig som observatör var det lätt att få en inblick i vad verksamheten bestod av. På folkhögskolan Björken finns också mera formella sätt att utöva medbestämmandet i form av till exempel kursråd.

Planeringen innehöll flera kreativa inslag som att man planerade att starta en blogg. Två av de studerande tog denna vecka på sig ansvaret för kameran för att

kunna dokumentera sin kurs. Det sociala samspelet i gruppen var livligt och man diskuterade engagerat hur olika uppgifter skulle utföras. De studerande hjälpte också varandra med olika uppgifter och man höll genomgående ett mycket lugnt tempo. Som ett exempel på gemensamma aktiviteter kan nämnas en lektion i svenska då man skrev en inbjudan till anhörigträffen som snart skulle hållas. Ett annat exempel är den gemensamma diskussionen om vad man måste tänka på när man ska städa och i vilken ordning man ska utföra de olika momenten som städning består av. Under alla dessa aktiviteter hade läraren en handledarroll och pedagogiken var påtagligt dialoginriktad. På folkhögskolan Björken finns både lärare och assistenter som kan hjälpa de studerande i olika situationer. Deras roller som personal är inte särskilt tydliga och hela verksamheten tycks präglad av ett slags gemensamt samtal om verksamheten där alla deltar hela tiden.

Verksamheten på folkhögskolan Tallen har en delvis annorlunda profil om man jämför med folkhögskolan Björken. På folkhögskolan Tallen fanns hela planeringen för de olika inslagen i kursen nerskrivna och alla studerande har ett tydligt schema. Det fanns inte någon tid avsatt på schemat för gemensam planering eller diskussioner. De studerande kunde delta i kursrådet och hade möjlighet att ta upp olika frågor där, men medbestämmandet var inte förankrat i vardagsverksamheten på samma sätt som på folkhögskolan Björken. På folkhögskolan Tallen handlade det istället mer om att lära sig att ta arbetsinstruktioner från personalen om saker som man inte varit med om att besluta själv. Under observationerna fick jag reda på att detta sätt att arbeta var nyinfört denna höst 2009.

På folkhögskolan Tallen kan de studerande läsa svenska, engelska och matematik. Man undervisar vidare i datorkunskap, samhällsorientering, ekonomi, musik och drama. I kursen ingår också flera praktiska inslag såsom matlagning (innefattande näringslära) och att lära sig att städa och tvätta kläder. Precis som på Björken finns på Tallen ett program för personlig utveckling som är omfattande. Det innehåller kunskaper om kropp och hälsa, funktionshinder, sex och samlevnad, planering för kommande boende och arbete/sysselsättning, samhällsorientering och miljö.

De studerande med utvecklingsstörning på folkhögskolan Tallen driver dessutom ett café som är öppet för alla på folkhögskolan. Caféet är ett slags arbetspraktik som liknar ett vanligt arbete och där den uttalade avsikten är att deltagarna ska kunna komma till klarhet om sina intressen, sin förmåga och sin arbetskapacitet. Caféet drivs under devisen "learning by doing". Denna verksamhet får därför ett dubbelt syfte i form av att vara en läraaktivitet men också ett underlag för planering av framtida arbete/sysselsättning. Eventuellt skulle man kunna lägga till ytterligare en funktion nämligen att vara en kontaktyta mellan studerande på olika kurser.

På folkhögskolan Tallen är deltagarna i kursen för personer med utvecklingsstörning nivågrupperade utifrån förmåga i skolprestationer. Kursen består av tre olika grupper som var och en arbetar utifrån sin förmåga. Som observatör fick jag se två olika matematiklektioner. Den ena, för den mest avancerade gruppen, innehöll en genomgång av en privatbudget samt mer avancerad matematik medan den andra lektionen istället innehöll enkla och konkreta övningar med egna kvitton att föra in i en kassabok.

På folkhögskolan Tallen finns inte särskild tid avsatt för gemensam diskussion och man tillämpar i stort det som kan karakteriseras som en förmedlingspedagogik. Här har också lärare och assistenter tydligare och olika arbetsuppgifter. De praktiska momenten som att städa sitt rum och att tvätta kläder leds av assistenterna.

Jag hann under observationstiden vara med om hur assistenterna, med tydliga instruktioner till deltagarna, ledde städningen av deltagarnas egna rum.

Den inblick i kursens planering, organisation och ledning som jag fick genom observationerna kunde senare följas upp i intervjuerna med de studerande. Tilläggas bör att också på folkhögskolan Tallen rådde en trevlig stämning. Lärare och assistenter var vänliga och intresserade av att jag som besökare skulle få riklig och tydlig information om deras verksamhet.

Intervjuer och observationerna genomfördes parallellt på både folkhögskolan Björken och folkhögskolan Tallen. Nedan redovisas först uppgifter om intervjupersonerna. Därefter följer en genomgång av innehåll och analys av själva intervjuerna.

Intervjupersonerna som studerade på folkhögskolan Björken och på folkhögskolan Tallen höstterminen 2009

Nio personer som studerar på dessa folkhögskolor höstterminen 2009 har intervjuats. Fyra studerade på folkhögskolan Björken och fem studerade på folkhögskolan Tallen. Fyra män och fem kvinnor har intervjuats. Intervjupersonerna är alla unga, 18-23 år, och kommer samtliga direkt från gymnasieskolan. Två av intervjupersonerna har tidigare studerat i annan gymnasieskola än gymnasiesärskola. Alla nio har före folkhögskolestudierna bott hemma och de har sitt föräldrahem i folkhögskolans närområde. De flesta av intervjupersonerna går sitt andra år på folkhögskolan och kommer således att lämna den inom kort.

Före folkhögskolekursen

I intervjuerna berördes frågan hur det gick till när man bestämde sig för att söka till folkhögskola efter gymnasiet. Föräldrarna, gymnasieskolan och i någon mån LSS-handläggare anges av intervjupersonerna som de som berättade om och föreslog folkhögskola som ett möjligt alternativ efter gymnasiet.

En av intervjupersonerna berättar:

”Det var väl att jag gick på P-skolan först i M-stad, sen gick mina föräldrar in på datorn och så pratade vi lite om det här först...”

Hon fortsätter sedan att berätta om att lärarna på gymnasiet också hade lämnat information om folkhögskolan och om hur hon bestämde sig för att börja efter några dagar på prov:

”Ja min gamla lärare gjorde det – och så fick jag prova här tre dagar eller vad man ska säga – tre prova på dagar... sen pratade mamma, pappa och jag om jag skulle gå här eller inte och vi bestämde så här att jag ska gå här... och det är väl bra att jag lär mig sakerna.”

Flera av de intervjuade säger att de verkligen hade en önskan om att fortsätta studera och att de erbjudanden om olika slags praktik eller daglig verksamhet som de också fick inte framstod som attraktiva för dem. Några exempel:

”Jag vill skriva mycket. Ibland blir man irriterad det tar lång tid... det är svåra ord. Men jag har viljan jättemycket och jag blir irriterad när jag inte kan stava.”

”Då var det mer utomhusaktiviteter, trädgårdsjobb eller café eller hunddagis och så var det vaktmästeri – ja det var daglig verksamhet – men jag är mer skola av mig.”

”Jag började här för att jag ville lära mig om vuxenlivet – och så sen att dom brukar göra en utomlandsresa en gång om vårterminen.”

Några av intervjupersonerna är mycket tydliga med att det är just detta med att bli vuxen och få ett eget liv som är ett viktigt mål för dem.

”... men mamma vill ju inte att jag ska röka, men det vill jag bestämma själv, det tycker jag att jag vill bestämma själv hur jag vill göra... för jag vill inte att andra ska bestämma, jag vill inte att min mamma ska bestämma, jag tycker inte om när hon bestämmer.”

”Jag menar att man kommer ut och ska kunna stå på egna ben eller vad det heter... att kunna klara sig själv, mamma och pappa ska väl inte kunna bestämma över mig till exempel, så tänker jag hela tiden och så tror jag att lärarna och assistenterna försöker förklara för oss.”

Några av intervjupersonerna framstår emellertid inte som särskilt delaktiga och aktiva i valet att fortsätta att studera utan verkar istället mera ha gjort som andra tyckte. Någon säger:

”Alltså vi hade ju, vi fick ju ha olika möten innan jag slutade liksom att liksom hur ska jag gå vidare sen då – då var det typ min handläggare som var där, visste att Tallen fanns.”

Samma person fortsätter:

”Nä det var väl det som dom tyckte att jag skulle gå – tyckte inte att jag skulle vara nån annanstans – dom tyckte att det här skulle vara nånting för mig...”

En ytterligare intervjuperson berättar att hon verkligen inte bestämde själv att hon skulle börja på folkhögskola. Hon menar helt enkelt att hon blev tvingad:

”I början kände man sig tvingad – först ville jag inte, för då, jag kände att jag kommer inte att få kompisar – när jag hade varit på studiebesök, jag hade varit på prova på – då kände jag att nej det här är, var ingenting för mig – då så vägrade jag att åka hit, men så blev jag tvingad av min kontaktperson.”

Dessa båda senare intervjupersoner hade inte några egna förslag om vad de skulle velat göra istället. De hade inte heller fått andra förslag. Båda har också det gemensamt att de kommer från annan gymnasieskola än särskolan.

Alla intervjupersonerna bor fortfarande kvar i sitt föräldrahem, det vill säga när de inte vistas på folkhögskolans internat. Med tanke på detta framstår det som naturligt att det i de flesta fall varit föräldrarna som varit de som sett till att ansökan till kursen blivit inskickad. De flesta av intervjupersonerna har ett genuint intresse av att studera vidare efter gymnasiet. Några uttrycker att de vill lära sig om vuxenlivet och alla de saker man måste klara för att leva på egen hand. Som ett viktigt mål för de studerande framträder också att själv kunna styra över sitt eget liv.

På folkhögskolan – under kursens gång

Kunskapsutveckling

Intervjupersonerna går i de flesta fall sitt andra år på folkhögskolan. En viktig fråga blir därför vad de upplever att de lärt sig. Det framstår som naturligt att dela in lärandet i en del som avser ämnes/skolkunskap och en annan som mer handlar om praktiska färdigheter, det vill säga vardagslivets aktiviteter som att sköta ett eget boende. Det mer svårfångade och abstrakta som handlar om att konstruera sig själv som vuxen person och att enskilt och tillsammans med andra träda fram som myndiga personer kommer att behandlas under rubriken Personlig utveckling.

Skolkunskap

De fem intervjupersonerna på Tallen uttrycker inte särskilt tydligt att de fått med sig ny skolkunskap. Några menar att de bygger på och förbättrar kunskaper från tidigare skolgång. På det viset kan folkhögskolestudierna upplevas som ett slags upprättelse för tidigare misslyckanden i skolan. Någon säger:

”I matten och engelskan där har jag blivit bättre – men svenskan är min favorit.”

Just denna studerande menar att svenskan var ett ämne som hon också tidigare tyckte om eftersom hon gärna vill skriva. Hon menar emellertid om undervisningen i reguljärt gymnasium:

”Det var jobbigare där! Det var en annan takt och alla var ganska snabba, jag hamnade på efterslänten.”

Denna studerande framhåller särskilt att den lugna takten i undervisningen på folkhögskolan gör att hon upplever att det går bra och att hon klarar sina uppgifter. Hon berättar vidare:

”Jag går på alla lektioner och alla tycker om mig och jag stöttar dom andra att gå på lektionen.”

En annan studerande på Tallen nämner att hon vill börja leta efter någon annan kurs där hon får ”lästräning mer och mer”. Ytterligare en studerande upplever inte att han har gått vidare i sin kunskapsutveckling trots att han går i den mest avancerade gruppen på skolan. För honom tycks svårigheterna i tidigare skola inte ha minskats. Det han själv uttrycker om matematikundervisningen gör att intrycket blir att den mer befäster hans egna låga förväntningar på sig själv i matematikämnet. Han lägger hela orsaken på sig själv och säger:

”Visst jag klarar av matten men det måste vara på mellanstadienivå då annars, om det blir högre matte så klarar inte hjärnan av det liksom...”

På folkhögskolan Tallen bedrivs, som tidigare nämnts, mycket av undervisningen som förmedlingspedagogik. Just detta uppskattas av en av de studerande som säger att hon tycker att det är bra att man inte diskuterar så mycket utan har riktiga lektioner i teoretiska ämnen. Hon säger:

”Ja lära sig matte och pengar och så där svenska och sånt – drama och musik brukar ju inte vara så där jättekul – man blir uttråkad om man är med på drama och musik och så där – man blir uttråkad tycker jag.”

På folkhögskolan Björken uttrycker sig de studerande lite annorlunda om sina upplevelser kring vad de lärt sig i skolämnen. En av de studerande på Björken säger så här:

”Jag lär mig massor varje dag, sakta men säkert – jag tycker att det är bra tempo.”

En annan studerande på Björken menar att folkhögskolan för honom innebär ett slags eftergymnasiala studier när han säger:

”Man lär sig mer på folkhögskola – på folkhögskola är det svårare uppgifter än i gymnasiet – för mig är det bra, då lär jag mig mer.”

Den största skillnaden mellan folkhögskolan Björken och folkhögskolan Tallen är emellertid hur studierna i de olika ämnena planeras och presenteras för de studerande. På Tallen har var och en ett tydligt skolschema där läraren planerat vad skoldagen ska innehålla. På Björken däremot är de studerande delaktiga, också på en vardagsnivå, i planeringen av sina egna studier. Någon säger så här:

”Svenska är ganska lätt, matte är ganska svårt. Jag ville själv räkna i matteboken så har jag gjort i de andra skolorna som jag gått i. Hålla på med kvitton också – igår så hade jag inte kvitton med mig.”

Det denna studerande säger är att han själv hade planerat sin egen mattelektion och bestämt att han skulle räkna i matteboken. Han hade därför inte tagit med sig kvitton. I observationerna kunde jag konstatera att läraren accepterade detta utan invändningar.

Praktiska färdigheter

På både Tallen och Björken trycker de studerande på all den praktiska kunskap de fått om vardagslivets aktiviteter. Den skillnad som märks när det gäller detta handlar om hur denna del av undervisningen är organiserad. På Tallen är det assistenterna som genom direkta instruktioner till de studerande lär ut, och ser till, att de studerandes rum på internatet blir städade. På Tallen har assistenterna ett gemensamt och datoriserat kommunikationssystem där man antecknar vad man behöver påminna de studerande om. Det kan handla om att sköta hygien, om ärenden som ska uträttas eller om att boka biljetter för hemresor. De studerande själva har inte tillgång till detta system. På Björken däremot planeras även denna, den praktiska delen av undervisningen, gemensamt. Studerande och personal diskuterar och planerar tillsammans hur exempelvis städning ska genomföras och i vilken ordning de olika momenten i städningen ska utföras.

Gemensamt för båda folkhögskolorna är att de studerande lägger stor vikt vid de praktiska färdigheterna i vardagslivet. Vid frågor om vad de upplever att de lärt sig på folkhögskolan är de praktiska färdigheterna det man nämner först. Någon säger till exempel:

”Det är ju mest till för att man ska lära sig saker, för flyttar man hemifrån så ska man väl kunna bädda, städa och diska och ta hand om sin ekonomi som man håller på med nu.”

Samma studerande säger också att om hon hade flyttat till eget boende innan hon gått på folkhögskola så skulle hon inte alls vetat vad hon skulle göra. Hon säger:

”Då hade jag ingenting att göra för att jag hade inte kunnat diska som jag kan nu och jag hade inte kunnat städa som jag kan nu, och inte tvätta som jag kan nu, det är ju såna ämnen som man måste kunna göra först innan man flyttar till egen lägenhet.”

Ytterligare en studerande berättar om vad hon och de andra brukar göra när de har egen tid på sitt schema. Hon säger så här:

”Ja då brukar vi städa, och så där, dammsuga eller skura golv eller så – ibland måste jag ha hjälp också och så där, ibland med hur man... vad som är ljus och mörkt och så, det är lite svårt, svårt för mig att sortera och så där.”

En annan studerade på Tallen svarar så här på frågan om vad han lärt sig på folkhögskolan:

”Tågresan kan man säga, det har inte varit så mycket i år, men förra året, maten får man ju lära sig mycket om och städa och att sköta sitt eget boende, det är mycket här faktiskt som man ska klara av i en egen lägenhet.”

Några röster från Björken uttrycker liknande saker. En av dem säger:

”Jag har lärt mig jättemycket – jag har lärt mig hur det är att bo på internat, och hur det är att bestämma själv, ta hand om mig själv, lärt mig tvätta, fått nya kompisar... sen så har man väl lärt sig både det ena och det andra bland annat hemkunskap – jag försöker verkligen hänga med på hemkunskapen men jag tycker inte om att laga mat.”

En annan säger så här:

”Jag har tvättat för första gången själv idag! Jag har inte tvättat annars – man blir lite vuxnare...”

Ytterligare en studerande menar att han vill lära sig mer praktiska färdigheter inför att han ska lämna föräldrahemmet. Han säger:

”Nej vuxenlivet det kan jag inte mycket om – innan jag gick här då kunde jag ju inte tvätta kläder och jag kan inte diska saker i diskmaskin och betala räkning.”

Att tala om de praktiska färdigheterna är konkret. För unga personer med utvecklingsstörning handlar det, liksom för unga vuxna utan funktionshinder, i själva verket inte bara om de praktiska färdigheterna utan om att de symboliserar en del av hur det är att bli vuxen. Flera studerande är i sina kommentarer inne på att det handlar om att börja ta ansvar för sig själv och sitt eget liv och att inte i alla delar av livet vara beroende av föräldrar eller av personal.

Personlig utveckling

Som tidigare beskrivits finns på båda folkhögskolorna ett program för personlig utveckling. På Tallen är detta mycket detaljerat beskrivet i en skiftlig plan. På Björken är uppläggningsen mera öppen för diskussion men innehåller i stort samma inslag av att lära känna sig själv, att reagera som en vuxen, att känna till sina styrkor och svagheter och sin funktionsnedsättning.

I intervjuerna med de studerande på båda folkhögskolorna talar de flesta öppet om sin funktionsnedsättning och de svårigheter denna för med sig. Någon säger till exempel:

”Det är som att jag vill ha allting rätt för jag kan inte tåla när nånting går fel – jag är autism och det är mest autism som är så – det är den diagnos jag har. Det har varit jobbigare med min autism förut, men det är fortfarande så att jag vill ha allting rätt och att jag är petig med mat, det är också typiskt autism. Det som är bra med min autism är att jag har bra minne för det är också mest autism som är så. Jag vill inte vara med på drama för jag gillar inte att spela teater. Det måste ha med autism att göra. Jag vill inte låtsas för då kanske dom tror att jag är så på riktigt.”

Någon annan berättar så här:

”Jag har ett handikapp som heter Downs syndrom, kan man ju säga, men det är det jag kan säga att och om kroppen så man har ju lärt sig hur en egen kropp är.”

Ytterligare en studerande berättar om sina svårigheter och säger:

”Jaa (suckar) alltså dom tog ju liksom saker och ting så att jag kunde hänga med ordentligt för vi sa det att om det går för fort så hänger inte jag med.”

En av de kvinnliga deltagarna är mycket personlig och berättar att hon inte kan ta hand om barn. Hon säger så här:

”Ja för att då kan inte jag få barn och så där. Mamma säger att jag kan inte ta hand om barn för det är mitt handikapp och så där att jag inte kan ta hand om barn – jag kan ju inte det.”

Fråga: håller du med mamma om det?

”Ja hon har ju rätt jag kan ju inte ta hand om barn.”

En annan studerande berättar så här om det aktuella programmet:

”Ja det är väl det som är syftet med det att man ska prata om sitt eget handikapp... vi har haft människokroppen, det hade vi först och nu har vi handikapp och sen kommer sex och samlevnad... men alltså jag tror att det drar på samma vis som förra året...”

Fråga: är det tjatigt?

”Lite tjatigt tycker jag nog att det är faktiskt, man skulle lika gärna kunna sova bort en lektion.”

Medan de tidigare citaten visar på att man öppet pratar om sin funktionsnedsättning menar denna man att det här att prata om det som han kallar ”handikapp” inte tillför honom något. En reflektion kring detta kan handla om den egentliga nyttan av att vara så öppen om sitt funktionshinder och så villig att, till en utomstående person, berätta om sina svårigheter. Att i likhet med människor i allmänhet ha en insikt om och acceptera både sina styrkor och begränsningar, kan ses som ett inslag i personlig mognad. Fördelarna med att vara fokuserad på sina svagheter och begränsningar är dock tveksamma. Av tradition har handikappmedvetande dock ofta haft en sådan inriktning.

Att växa till en vuxen person med funktionshinder och att enskilt och tillsammans med andra träda fram som myndiga personer är en viktig aspekt av personlig utveckling. Denna utveckling är inte nödvändigtvis uteslutande personlig utan kan också vara kollektiv. Om deltagarna upplever sig som del av en grupp kan det göra skillnad för individerna och för gruppen. Detta kan ses som en aspekt av en pedagogisk verksamhet som är en bildningsprocess och som syftar till att forma identi-

teten och det egna livet utifrån egna ställningstaganden och preferenser (Liedman, odat). Bildningsprocessen kan leda deltagarna mot att förändra sitt eget liv enskilt och/eller tillsammans med andra. För deltagarna kan detta då komma att betyda att studierna inte bara syftar till anpassning till det rådande systemet. Frågan blir då om några av intervjupersonernas uttalanden kan tyda på en sådan utveckling. I materialet finns några citat som kan stödja ovanstående. Någon säger till exempel:

”Att man hjälps åt i gruppen och tar hand om varandra och att visa hänsyn – och det att visa hänsyn som jag tränar på bland annat... försök och skärp dig nu säger jag till mig själv då.”

Denna studerande på folkhögskolan Björken uttrycker att det är viktigt att man visar hänsyn och tar hand om varandra i gruppen. Hon säger också att detta är något som hon tränar på och att det är hon själv som leder denna träning. Bildning är med nödvändighet inifrånstyrd (Liedman, odat) och den bygger på egna intressen och en lust att förändra den person som man är. Just denna studerande på Björken säger lite senare i intervjun att:

”Jag vill verkligen visa henne (mamma) att hon har fel – det är ju lite trots, eller som ... (läraren) uttrycker det, det är frigörelse.”

Denna episod handlade om att föräldrarna krävt av skolan att de skulle se till att den studerande inte tog bussen till centrum eftersom föräldrarna ansåg att hon då bara skulle köpa godis. Den studerande strävar mot självbestämmande och rörelsefrihet i sitt eget liv och får också stöd i detta från skolan.

Under observationsdagarna (eller rättare sagt på kvällen mellan två observationsdagar) på folkhögskolan Björken inträffade en intressant episod som avgjort anknyter till personlig utveckling. Följande hände: Fyra av de studerande åkte tillsammans kommunalt till en discodans helt spontant eftersom de fick veta att dansen skulle äga rum först samma kväll som den gick av stapeln. De fyra talade om för en av assistenterna att de skulle ge sig iväg och åkte sedan till dansen utan vidare planering. Tillbaka till folkhögskolan åkte man taxi. Taxin krånglade och alla kom hem ganska sent. Dagen efter blev det en hel del rabalder kring detta med samtal med studerande och med den assistent som släppt iväg dem. Jag passade på att fråga om detta i mina intervjuer. En av de studerande säger:

”Ibland kommer det plötsligt – vi hade roligt och det var huvudsaken!”

En annan berättar så här:

”Hon (läraren) sa att vi hade kunnat ta upp det på planeringen att vi skulle åka dit – jag tycker att man får bestämma själv – hon ville att vi skulle tacka nej bara för att vi inte visste det innan.”

Jag fick också tillfälle att prata med den aktuella läraren, som hade varit orolig, men som ändå såg att detta var positivt. Hon fick ta samtalen med föräldrarna men ungdomarna hade avgjort vuxit.

En av de studerande på Björken uttrycker sig så här om sina egna mål:

”Jag vill bli mer vuxen, ta ansvar och hjälpa andra kompisar.”

På Björken har de studerande, på grund av av det stöd mot frigörelse som de får, inte blivit okritiskt lojala mot folkhögskolan. Man visar i flera av intervjuerna att man fritt kan ha synpunkter på och kritik mot personalens arbete. En av de studerande berättar till exempel om hur de studerande stöttade varandra när en av assistenterna varit för styrande. Han säger så här:

”Vi tyckte det var jobbigt det assistenten sa... och han har sagt att jag inte är klok för att jag inte gillar grönsaker... det sa han! Jag sa inget till assistenten men det var en annan som gick här då som sa till assistenten – ’Låt han bestämma själv’.”

Samma studerande berättar också senare i intervjun att:

”Förut ville jag mest vara för mig själv och var tystlåten, för det är också mest autism som är så, nu gillar jag att vara med andra och nu pratar jag mycket.”

Som observatör och intervjuare kan jag instämna i bilden av personlig utveckling. Folkhögskolan Björken tycks i sin kurs ha lyckats med att organisera en pedagogisk verksamhet så att den medför förutsättningar för ett lärande som stimulerar till och pressar framåt den personliga mognaden och utvecklingen (Vygotskij, 1978). Ett sådant synsätt innebär, att hur en person utvecklas, mognar och lär, i hög grad är beroende av den kontext i vilken hon finns. Detta innefattar kontexten både i vid mening men också den nära pedagogiska verksamheten och det sätt på vilket lärandet är organiserat. Vygotskij (1978) menar att en människa i utveckling, med adekvat stöd, kan klara betydligt mer än vad han klarar på egen hand. I Vygotskijs texter kallas detta för den proximala utvecklingszonen. Detta synsätt innebär också att det man först klarar med stöd och assistans i nästa steg kan klaras självständigt (Vygotskij, 1978).

När det gäller folkhögskolan Tallen tycks enligt intervjuerna denna del av den personliga utvecklingen, det vill säga den bildningsprocess som medger att den studerande själv och tillsammans med andra kan öka sin mognad och sin utveckling till en vuxen person, inte vara ett lika framträdande drag i verksamheten. Det mer organiserade och styrda upplägget på Tallen kan leda till kunskapsutveckling, god ordning och anpassning, men innebär troligen inte automatiskt samma möjligheter till vissa delar av den personliga utvecklingen som på Björkens mer dialoginriktade verksamhet. Att exempelvis lära sig att följa instruktioner kan vara nyttigt, men har man inte själv varit med och diskuterat fram de regler som ska gälla utvecklas inte det demokratiska deltagandet. Historiskt sett är det anpassning som varit det som förväntats av en person med utvecklingsstörning. Att som person med utvecklingsstörning agera som en myndig vuxen kan av vissa fortfarande uppfattas som provocerande.

På frågan om ordning och regler svarar en av de studerande på Tallen så här:

”Ja (drar på svaret) det tycker jag nog det måste det ju vara för annars så fungerar det ju inte – det är bra så man vet vad man ska göra (nämner schemat igen).”

Någon annan svarar så här på frågan om han varit med och gjort sitt schema:

”Nej det har jag inte varit med, det är lärarna och assistenterna som har bestämt det.”

Ytterligare någon säger så här:

Fråga: är det någonting här på skolan som du bestämmer själv?

”Nej jag tror inte det.”

En annan svarar så här när samtalsämnet rör om det är bra med ordning, reda och struktur på skolan:

”Nej egentligen tycker jag inte, men jag tycker nu att det är jättebra nu som det är.”

Citaten belyser att de studerande socialiseras in i och accepterar de rutiner och regler som folkhögskolan har.

Social utveckling

Samtliga intervjupersoner bor på internat på folkhögskolan. Några åker till föräldrahemmet varje helg, andra varannan. De flesta verkar betrakta boendet på internatet som ett första steg mot att klara ett eget boende i gruppboende eller helt på egen hand. För de studerande framstår målet att lämna föräldrahemmet som det allra viktigaste i vuxenblivandet och med folkhögskolestudierna. En av de studerande på Tallen säger:

”Du vet vad LSS lagen är för nånting, det har med våra handikapp att göra lite att det är lag på att vi ska få stöd, så att vi kan skaffa en egen lägenhet det är en, skaffa ett jobb det är ju två... det är det enda vi vill, det är lag på det att vi får hjälp med dom ämnena eller dom grejerna.”

De studerande på folkhögskolan Björken talar också om att flytta till egen bostad när kursen är slut. En av dem säger så här:

”Ja det kommer jag att göra, vi håller på att prata om det, men det beror på om jag kommer in, om man vill flytta nånstans, ibland händer det att man inte kommer in – jag kommer att bo på ett gruppboende.”

Intervjupersonen berättar att hans mamma letar efter en lämplig gruppboende till honom och att han själv har varit hemma hos någon som bor i gruppboende och hälsat på. Båda dessa studerande vet var de vill bo och att det kan vara nödvändigt att stå i kö innan flytten kan bli möjlig.

På både Tallen och Björken sker mycket samvaro på kvällar och helger. På Tallen finns ett särskilt kvälls- och helgprogram med organiserade aktiviteter alla kvällar och hela lördagar och söndagar. Fritidsaktiviteterna är schemalagda om än frivilliga och vissa av dem är också öppna för deltagare utanför denna kurs. Fritids-schemat finns anslaget vid ingången till internatet.

På Björken har man också olika fritidsaktiviteter, som matlagning, att man åker till simhallen eller går på Friskis och Svettis och någon planerar att börja sjunga i kör. Aktiviteterna ger intrycket av att bygga på individuella intressen även om aktiviteterna ofta utförs gemensamt.

Flera av de studerande på både Tallen och Björken talar om att det är på fritidsaktiviteterna man träffar studerande från andra kurser. Själva boendet på internatet är däremot inte gemensamt med andra kurser. De studerande på Tallen följer sina grupper också i boendet så att de som har liknande förmåga (i skolarbetet) också bor tillsammans i samma korridor.

En upplevelse som de studerande på Tallen verkar dela med de studerande på Björken är den goda sammanhållningen i studerandegruppen. En av de studerande på

Tallen berättar så här:

”Dom säger att det bästa med mig är att jag är så himla social – att liksom om folk säger nåt till mig så stannar det mellan oss så dom kan ju typ komma till mig och berätta en sak och det stannar ju mellan oss – det finns vissa (av kompisarna) som brukar komma till mig ibland och prata.”

En annan säger så här:

”Ja första året fick man ju lära känna varandra, för jag kände ingen när jag kom hit första gången. Sen kände jag dom mer och mer och nu har vi blivit bästa vänner kan man säga – en kompisfamilj.”

Sociala relationer är något som alla intervjupersoner talar mycket om. De flesta tror att de även efter kursens slut kommer att hålla kontakten med de vänner de lärt känna på folkhögskolan. Några av de studerande har också bildat kärlekspar under studietiden och en av de studerande berättar så här:

”Man kan ju säga att den här skolan är mer kärlek, jag har ju flickvän och så har vi ju haft förlovningspar här också... tankesättet att vara är nog lite annorlunda nu, än innan det kan man ju säga, jag tror att tankesättet är nu att bilda familj, mer tror jag nu än innan.”

Planer på att bilda par, eventuellt förlova sig eller flytta ihop stöds även av den lärare på Tallen som kommenterade detta. Hon menade att utöver andra fördelar och glädjeämnen som parbildningen kan medföra så kan den också göra att man kan få en bättre ekonomisk standard.

Vid intervjuerna berördes också relationerna till och samarbetet med skolans lärare och assistenter. Samtliga studerande uppger att de trivs och i stort sett är nöjda, men några framförde klagomål. En av de studerande på Tallen kunde berätta att:

”Man ska inte fråga assistenterna om deras privatliv för det vill dom inte att man ska göra – det kanske är rätt.”

En av de studerande på Björken säger så här:

”När någon är sträng mår man inte bra, då blir man nästan ledsen.”

Ytterligare någon menar:

”Hon säger att jag är petig med mat – då säger hon att jag är besvärlig. Hon säger till för mycket om hur man ska laga och hur man ska städa.”

En särskild aspekt på relationer som aktualiseras på folkhögskolorna är att till exempel assistenter kan vara närvarande i de studerandes liv både på skoltid och på fritid. Det kan innebära delvis olika roller och komplicera roller och relationer när det pendlar mellan det privata och skolan.

Planer för framtiden

Ytterligare ett tema i intervjuerna handlade om de studerandes tankar, planer eller drömmar om sitt framtida arbete eller sysselsättning. En fråga i intervjuerna rörde

om de studerande hade saknat en mer yrkesinriktad utbildning på gymnasienivån. Ingen uppgav sig ha saknat ett sådant alternativ. Man kan fundera över vad detta beror på. Kanske kan det ha att göra med att de tidigt riktats in mot att bli omsorgstagare med sysselsättning inom handikappomsorgen och inte vuxna med eget arbete och försörjning. På arbetsmarknaden finns erfarenhetsmässigt mycket begränsad efterfrågan på arbetskraft med utvecklingsstörning och möjligheterna till skyddade anställningar har försämrats. Denna marginalisering kan också förstärkas genom att betona vikten av en ”realistisk” inställning till förmågan och möjligheter.

I intervjuerna berättade två av fyra på folkhögskolan Björken att de var klara över att de ska ha sin sysselsättning i daglig verksamhet. De hade båda redan varit på de aktuella verksamheterna på besök eller praktik. En av de övriga studerande på Björken visste inte alls vad hon ville jobba med. Hon funderade på ett arbete på café, men värjer sig när det blir fråga om daglig verksamhet. Tre av fem på folkhögskolan Tallen hade inga särskilda planer alls men svarade att de trodde att det skulle bli daglig verksamhet. Även dessa hade tidigare gjort praktik i sådan verksamhet. Dessa tre senare kunde emellertid utveckla sina svar och en av dem svarar så här på frågan om vad hon vill jobba med i framtiden:

”Ja med gamla i alla fall.”

På frågan om hon gjort någon praktik i äldreomsorg ges ett nekande svar och hon berättar också att hennes mamma ska ordna ett jobb i affär till henne. Den andra säger så här:

”Jag vill helst bli lärare eller assistent här det kan jag säga, men...”

Den tredje intervjupersonen berättar att hon tidigare under gymnasietiden gjort en praktik på en daglig verksamhet, ett café, och att hon troligtvis kommer att arbeta där. Hon kan emellertid också berätta att hennes mamma (och hon själv) genom LSS-handläggaren försöker att ordna ett jobb i en ICA-affär, som då troligtvis är en utflyttad daglig verksamhet.

De övriga studerande, en på Björken och två på Tallen (de två som inte gått gymnasie-särskola) gav uttryck för förhållandevis genomtänkta planer inför framtiden. En av dem berättar så här:

”Göra block! – att ha en egen affär med block, vykort och inbjudningskort – det är min stora dröm!”

Just denna studerande hade redan börjat tillverka ”snygga block” med vacker dekor på framsidan. Hon fick också extra stöd på skapandelektionerna för att komma vidare med sin talang.

En av de två återstående deltagarna på folkhögskolan Tallen berättar att hon vill ägna sig åt att skriva berättelser, noveller och låtar. Hon berättar också att hon ska skicka sina noveller till ett förlag och att en av assistenterna på skolan ska hjälpa henne med att ta den kontakten, men att hon skriver helt själv. Hon har också tänkt ut att det kan vara svårt att försörja sig som författare och att hon därför ska ha ett försörjningsjobb också. Hon säger så här:

”Jag vill jobba som min pappa gör – plocka tidningar från tåg – han jobbar ju i S-stad med tidningsplockare... och sen så ska jag jobba som låtskrivare och författare på sidan om.”

Hon berättade att i planeringen för den praktik som ingår i folkhögskolekursen har man talat om att hon ska praktisera som parkstädare och med att plocka skräp.

Den andre av de två studerande på Tallen berättade, efter mycket kringprat, att han drömmer om att bli radiopratare. Han sa att han har kontakter inom den branschen och att han har ett brinnande intresse för en viss slags musik han vill spela i radio. Han har gått mediaprogrammet på gymnasiet och berättar så här:

”Det är nog nånting med radio funderar jag på för jag har ju mina kontakter inom den branschen... jag var upp där också, deras radiogrej ligger i L-stad så då åkte jag och en assistent upp dit ... det var en dans på rosor – det var häftigt!”

Av de nio intervjupersonerna kunde tre berätta om planer inför sitt kommande arbetsliv som inte innehåller daglig verksamhet. Två av dessa har inte tidigare gått gymnasiesärskola. De övriga intervjupersonerna är i stort sett inriktade mot något slags daglig verksamhet.

Slutsatser och diskussion

Högskolan i Halmstad har på uppdrag av SPSM genomfört en studie för att öka kunskaperna om studerandes erfarenheter och värderingar av längre folkhögskolekurser för personer med utvecklingsstörning. Intervjuer har genomförts med tio studerande från fyra olika folkhögskolor ett år efter avslutade folkhögskolestudier samt intervjuer med nio studerande under pågående studier kombinerat med kortare observationer på deras två folkhögskolor.

Antalet intervjuer är begränsade och några mer långtgående och generella slutsatser om folkhögskolestudiernas innebörder och effekter för människor med intellektuella funktionsnedsättningar kan därmed inte dras. Studien får mer ses som ett steg mot ökad förståelse och kunskaper om folkhögskolestuderande med utvecklingsstörning och deras upplevelser, bedömningar och värderingar av utbildningen.

Inledningsvis kan konstateras att samstämmigheten mellan intervjupersonerna är generellt hög beträffande deras erfarenheter och värderingar av studierna. Det har i resultatet inte framkommit några väsentliga skillnader som kan relateras till intervjupersonernas kön, ålder eller vilken folkhögskolekurs de läst. Ett undantag utgör dock intervjupersonerna som läste den trafikteoretiska linjen. De var dels samtliga män, dels något äldre än de andra intervjupersonerna. Dessa intervjupersoner kunde också mer tydligt redogöra för sitt teoretiska lärande under kursen än övriga intervjuade.

De studerande är nöjda med sina studier

Intervjupersonerna är nöjda med sina folkhögskolestudier. Det gäller både de som studerade innevarande termin, det vill säga höstterminen 2009 och de som avslutade en längre folkhögskolekurs riktad till personer med intellektuella funktionsnedsättningar, våren 2008. Resultatet ligger i linje med SCB:s (2006) uppföljningsstudie gällande studerande utan funktionshinder som visade att omkring 60 procent av de studerande var mycket nöjda med sin utbildning. Ytterligare 30 procent var ganska nöjda. Motsvarande siffror för kursdeltagare med funktionshinder var 50 procent som var mycket nöjda och 40 procent som var ganska nöjda, enligt SISUS (2006).

I rapportens metodavsnitt redovisas vilka svårigheter vi haft att rekrytera intervjupersoner till studien. Utifrån dessa omständigheter kan det finnas anledning att reflektera över om det i likhet med andra studier, i första hand är de som är positiva som deltar och att mer kritiska synpunkter därmed inte framkommer i någon större utsträckning. I intervjuerna har vi försökt att öppna upp för kritiska synpunkter genom följdfrågor etcetera men inte fått särskilt många negativa berättelser. Vi uppfattar att det ska tolkas som om att nöjdheten är genuin.

Studierna leder inte till anställning

Folkhögskolestudierna tycks inte förbättra möjligheterna för de studerande att få anställning på den öppna eller skyddade arbetsmarknaden i någon större omfattning. Av de tio personerna med avslutade studier var det åtta som hade sysselsättning inom daglig verksamhet med stöd av LSS. En av intervjupersonerna hade vid intervjutillfället, sommaren 2009, just påbörjat en provanställning vid Samhall efter att ha varit arbetslös i nästan ett år efter folkhögskolekursens slut. En man var arbetslös och skulle påbörja en utbildning under hösten 2009. Några hade efter studierna bytt inriktning/arbetsuppgifter på sin dagliga verksamhet.

Bland de studerande med pågående studier räknar flertalet med att beviljas sysselsättning inom daglig verksamhet efter avslutade studier.

Personer med utvecklingsstörning har stora svårigheter att få arbete på den ordinarie arbetsmarknaden och den absoluta majoriteten får istället sysselsättning inom daglig verksamhet. Även personer med andra typer av funktionshinder har problem att etablera sig på arbetsmarknaden, även om det inte är lika problematiskt som för personer med utvecklingsstörning. Efter avslutade folkhögskolestudier har personer med funktionshinder enligt SCB (2006) och SISUS (2006) en högre arbetslöshet, 15 procent, jämfört med studerande utan funktionshinder, 10 procent. Siffrorna ska jämföras med befolkningen i övrigt, där omkring 5 procent var arbetslösa i april månad 2006 enligt SCB:s arbetskraftsundersökning.

Som tidigare nämnts i rapporten så har antalet personer som beviljats daglig verksamhet enligt LSS ökat från 20 500 personer år 2000 till 25 800 personer 2006. Ökningen är speciellt stor för gruppen unga (22 år eller yngre). Enligt Socialstyrelsen (2008) har den stora ökningen av antalet personer med utvecklingsstörning som beviljas daglig verksamhet bland annat ett samband med det ökade särskole-mottagandet. Det har lett till att fler blivit berättigade till alternativ sysselsättning, exempelvis i form av daglig verksamhet, istället för ett avtalsenligt lönearbete vilket får negativa ekonomiska konsekvenser både för de enskilda och för samhället. Det innebär troligen också ett livslångt beroende av samhällets handikappomsorg och socialisering in i rollen som "handikappad".

I sammanhanget är det också intressant att diskutera de studerandes relativt låga ålder, vilket uppmärksammades också i SPSM:s förstudie (2008). Det är rimligt att anta att det här finns ett samband med det ökade elevantalet i särskolan. Enligt Carlbeckkommittén ökade andelen elever mottagna i den obligatoriska särskolan med 106 procent under perioden 1990/1991 till och med 2001/2002 (SOU 2003:35). Antalet elever som flyttar över till särskolan under grundskolans senare del eller i samband med gymnasiestarten har ökat liksom inskrivningen av elever med lindrig utvecklingsstörning (Blom 1999; Tideman, 2000; Skolverket 2006). Elevernas svårigheter är inte lika enhetliga som förr, vilket innebär att fler barn och ungdomar med diffus problematik och/eller med lindrigare intellektuella svårigheter än tidigare blir kategoriserade som utvecklingsstörda. Det kan antas att det i den gruppen återfinns ungdomar som efter avslutad gymnasiesärskola inte accepterar plats inom daglig verksamhet, vilket resultaten från delstudie 1 också pekar på. Eftergymnasiala studier i form av folkhögskolestudier kan vara ett alternativ för dessa elever. Den rådande åldersstrukturen bland de studerande kan också riskera medföra att äldre personer med utvecklingsstörning får svårare att bli antagna till kurserna. Det är dock angeläget att äldre personer med intellektuella funktionsnedsättningar har goda möjligheter till fortsatta studier på folkhögskola, då vuxenutbildning och ett livslångt lärande är av stor betydelse oavsett ålder.

Personlig och social utveckling är i centrum

Studien visar att folkhögskolestudierna har stor betydelse för de studerandes självförtroende, självkänsla och självbild. Självständigheten ökar och man upplever en större tilltro till sin egen förmåga och vågar mer både under studietiden och efter avslutade studier. En uppgift och utmaning för folkhögskolepersonalen är att ge professionellt stöd till de studerande med intellektuella funktionsnedsättningar i deras personliga och sociala utveckling. Personen har rätt att få det stöd som vederbörande behöver för optimal utveckling. En del av den personliga mognaden utgörs av att ha en balanserad uppfattning om vad man klarar själv och när man kan behöva andras stöd. Att se sina begränsningar och sina styrkor innebär att man både kan se och utveckla sina förmågor samt efterfråga och ta emot stöd när det behövs. Resultatet från vår studie pekar på förekomst av både kurser där fokus ligger på begränsningarna, funktionsnedsättningen ska tydliggöras/medvetandegöras, och kurser där fokus mer ligger på självförtroende och personlig utveckling i form av en balanserad uppfattning om styrkor och begränsningar.

Folkhögskolestudierna ger många möjligheter till möten mellan olika studerande, både i den egna kursen och med andra studerande på folkhögskolan. Det handlar om möten med människor med olika etnicitet, religiös övertygelse, åldrar och funktionshinder. Det bör således finnas goda förutsättningar för stärkande av den demokratiska processen på folkhögskolorna med målet inställt på inkludering.

Omsorg – utbildning – bildning

Folkhögskolans pedagogik kan i enhetlighet med folkbildningens mål i första hand sägas inriktad mot bildning till skillnad mot utbildning. Utbildning, som idealtyp, får då beteckna det yrkesinriktade lärandet som sätter kunskapsförmedling och anpassning till samhällsutvecklingen främst. I en bildningsverksamhet å andra sidan lär man i första hand för livet och för att utvecklas som människa.

Resultatet pekar på att deltagarnas teoretiska kunskapsutveckling inte är i huvudfokus på folkhögskolekurserna, med ett undantag – den trafikteoretiska linjen. Liknande resultat uppmärksammade Carlbeckkommittén (SOU 2003:35) vid sin granskning av den svenska särskolans kvalitet. Det framkom bland annat att det läggs större tonvikt på trygghet och omvårdnad i särskolan än på kunskap, stimulans och utveckling. Särskolans undervisning ansågs ofta alltför omsorgsinriktad och tillrättalagd istället för kunskapsinriktad. Det antagandet/bedömningen bygger på uppfattningen att det inte är tillräckligt att erbjuda en miljö där eleverna trivs och är trygga, men där de inte får optimala möjligheter till kunskapsutveckling. De kognitiva färdigheterna behöver således lyftas fram i särskolan. En ökad samverkan med grundskolan respektive gymnasieskolan skulle kunna innebära en sådan stimulans och ge viss draghjälp åt särskoleeleverna, menar kommittén (SOU 2003:35). Motsvarande resonemang kan tillämpas på folkhögskolornas längre kurser för personer med utvecklingsstörning. Här har folkhögskolorna en viktig uppgift att fylla i att hitta en balans mellan utvecklandet av de teoretiska kunskaperna och de mera praktiska, sociala och personliga kunskaperna. Alla människor behöver ställas inför utmaningar, såväl intellektuella som andra. Bland intervjupersonerna i våra studier fanns det också några som efterlyste mer utmaningar i studierna i form av läxor och svårare kursinnehåll.

Att organisera den pedagogiska verksamhet på det sätt som det finns exempel på i studien kan sägas sträva mot utbildningens inriktning på kunskapsförmedling och anpassning till arbetsmarknadens krav. Hur detta påverkar de studerandes kunskapsutveckling, personlig och social utveckling på sikt är svårt att bedöma. Sett i det korta perspektivet finns ännu inte heller belägg för att möjligheterna till framtida arbete skulle förbättras för studerande på utbildningsinriktade kurser jämfört med mer bildningsinriktade. Detta behöver dock studeras vidare.

På några folkhögskolor kan verksamheten mer tydligt karaktäriseras som en bildningsprocess än en utbildningsprocess. I intervjuer och i anteckningar från observationer finns underlag som visar att man lyckas med denna bildningsambition. Den pedagogiska verksamheten med gemensamt ansvar för planering etcetera verkar stimulera deltagarna till lärande och utveckling. Möjligtvis skulle mer teoretiskt och abstrakt innehåll i undervisningen kunna stimulera än mer. Vygotskij (1978) ansåg att det misstaget som ofta görs i undervisning för personer med utvecklingsstörning är att den görs alltför konkret. Vygotskij menar att man genom att vänja personer med utvecklingsstörning vid att alltid tänka konkret förstärks deras funktionsnedsättning. Personer med utvecklingsstörning behöver få intellektuell stimulans och utveckla sig i att tänka på en högre abstraktionsnivå. Det kan därför finnas anledning att inte framställa skillnaderna mellan utbildning och bildning som varandra uteslutande.

Folkhögskolekurser har sett ur ett folkbildningsperspektiv mer uppdraget att utveckla de studerande som personer än att förmedla kunskap. Även om folkhögskolan också ska kunna erbjuda möjligheter att friska upp eller bygga vidare på tidigare skolkunskaper är emellertid huvudsyftet ett annat än att direkt förbereda för arbetslivet.

Den balansgång eller spänningsfält som folkhögskolorna måste hantera när det gäller kurser för personer med utvecklingsstörning handlar om en avvägning mellan behov av omsorg, utbildningsstimulans och bildning. Här kan man tänka sig en framtid där olika folkhögskolor lägger tonvikten vid olika delar och där en viss specialisering blir följden.

Ett empowermentperspektiv

Historiskt sett har människor med funktionshinder ofta betraktats och bemötts som vårdobjekt (Holmström, 2000). Detta har bland annat tagit sig uttryck i att personer med funktionshinder levt sina liv i en roll där de antingen varit beroende av offentliga vårdinrättningar eller av sina anhöriga (Holmström, 2000). En roll som objekt för omhändertagande kan leda till både en negativ självbild och en identitet som just vårdobjekt. För att kunna leva ett självstyrt liv och vara subjekt och aktör i sitt eget liv krävs insatser som stödjer oberoende och självbestämmande i motsats till beroende och utifrånstyrning. I processen mot självbestämmande och oberoende kan folkhögskolan i bästa fall vara den verksamhet som kan möjliggöra förändring både individuellt och kollektivt för personer med funktionshinder. Delaktighet kan underlättas av villkor i folkhögskolans verksamhet men också hindras av barriärer. På folkhögskolorna betonar de studerande den goda sammanhållningen i kamratgruppen. Att på det sättet lära känna varandra väl och på allvar uppleva att man tillhör en grupp kan göra en skillnad och visa vägen bort från en identitet som objekt för omhändertagande och istället visa på möjligheter att vara subjekt och aktör i sitt eget liv.

Empowerment är ett relativt nytt begrepp som blivit populärt och som används allt mer för att beskriva hur marginaliserade människor och grupper i olika sammanhang försöker ta kontroll över sin situation och sina liv. I begreppet empowerment ligger en tyngdpunkt på de processer genom vilka människor skaffar sig egenmakt, makt att vilja, kunna och våga påverka sina liv. Det finns klara beröringspunkter mellan begreppet och folkbildningens övergripande syfte, det vill säga att stärka demokratin, utjämna utbildningsklyftor och ge människor med funktionshinder förutsättningar att delta i samhällslivet och att själva påverka sin livssituation. Folkhögskoleverksamheten har en viktig funktion att fylla i denna process, inte minst genom att bidra till att medvetandegöra personer med funktionshinder genom att erbjuda utbyte av erfarenheter och kunskaper. Tillsammans med andra kan personer få insikter om möjligheter att gemensamt förändra och förbättra sina livsvillkor. Det handlar om att ta stegen från marginalitet och maktlöshet till delaktighet, inflytande och möjlighet att påverka samhället. Folkhögskolekurser utformade utifrån ett empowermentperspektiv har framförallt fokus på deltagarnas möjligheter att utöva inflytande och makt och mindre på att höja den enskildes kompetens utifrån arbetsmarknadspolitiska intentioner. Folkhögskoleverksamheten, där det pedagogiska stödet inte begränsas till förmedlingspedagogik och lektionssalen utan byggs kring dialog och den sociala samvaron bör ha större förutsättningar att bidra jämfört med andra utbildningar. Folkhögskolan bör optimalt sett kunna fungera som en "vägröjare" i empowermentprocessen. I sammanhanget bör riskerna med de särskilt riktade kurserna till studerande med utvecklingsstörning också beaktas. En risk kan vara att det skapas segregerade miljöer med för lite utmaningar. Ett sätt att motverka detta är att skapa interaktion mellan olika grupper på folkhögskolorna och att undervisningen är starkt förankrad i verkligheten (Holmström, 2000; Linder, Rådbrink, Westerberg & Tideman, 2006; SOU 2003:108; SOU 2004:30).

På folkhögskolan ska man också kunna "reparera" tidigare erfarenheter av misslyckande i skolarbete eller ett bristande självförtroende. Folkhögskolan vänder sig i många fall till grupper som av olika anledningar upplevt problem i den reguljära skolan, ibland på grund av funktionshinder. På folkhögskolan ska man få möjlighet att förbereda sig i att enskilt och tillsammans med andra träda fram som myndig vuxen/medborgare i ett gemensamt samhälle. Denna process kan kallas empowerment men den skulle också kunna kallas en bildningsprocess. En bildningsprocess kan då innebära att forma sig själv efter sina egna förutsättningar och preferenser och att göra detta både enskilt och tillsammans med andra.

Egenorganisering är ett begrepp som hör ihop med empowerment. Svensson och Tideman (2007) har studerat egenorganisering som ett sätt för personer med intellektuella funktionshinder att stärka förmågan att hantera sin livssituation. En egenorganiserad verksamhet, där personer med intellektuella funktionshinder aktivt medverkar och är involverade, ger möjligheter att tillsammans med andra konstruera en såväl egen som kollektiv identitet. Det föreligger ett ömsesidigt samspel mellan de olika identiteterna. Samtidigt som den personliga identiteten stärks av den kollektiva gemenskapen så utvecklas den kollektiva identiteten genom den personliga. Folkhögskoletiden med dess möjligheter att träffa andra i liknande situation kan vara ett tillfälle för en sådan egenorganisering.

”En vuxenutbildning för alla”

Folkhögskolekurser utgör en av få möjligheter för vuxna personer med intellektuella funktionshinder att få vuxenutbildning och de bidrar i viss utsträckning därmed till att utjämna utbildningsklyftorna i samhället. Studieförbundens verksamheter och den kommunala sär vuxutbildningen är de övriga dominerade studieformerna för personer med utvecklingsstörning. Det bör vara en demokratisk rättighet att vuxna personer med intellektuella och andra funktionsnedsättningar får det stöd som behövs för att studera vid såväl folkhögskolor som andra utbildningsverksamheter. Dock återstår mycket att göra för att människor med intellektuella funktionshinder ska uppnå jämlika utbildningsvillkor jämfört med befolkningen i övrigt.

Ingen kurs på folkhögskolorna syftar direkt till att utbilda för yrkeslivet på den öppna arbetsmarknaden. Mycket av den praktik och annan planering för framtida sysselsättning är inriktad mot daglig verksamhet. I program för personlig utveckling finns dock möjligheter, för dem som bedöms klara detta, att inrikta sig mot sysselsättning på annat sätt än i daglig verksamhet. Om detta kommer att lyckas går inte i nuläget att säga något om. Denna fråga är kopplad till situationen på arbetsmarknaden. I tider av högkonjunktur och arbetskraftsbrist ökar möjligheterna till arbete även för personer med utvecklingsstörning, medan lågkonjunktur erfarenhetsmässigt kraftigt begränsar den.

På enstaka håll i landet har försök gjorts att erbjuda vuxna personer med intellektuella funktionsnedsättningar yrkesutbildningar. I exempelvis Norrköpings kommun genomfördes under åren 2005 till 2006, två EU-projekt med målet att ge personer med utvecklingsstörning möjlighet till utbildning och arbete. De båda projekten har kompletterat varandra och genom en samverkan mellan de olika projekten har klyftan mellan utbildning och arbete minskat. Det första projektet utgjordes av en tvåårig arbetslivsinriktad utbildning för personer med lindrig utvecklingsstörning och syftade till att ge en grund för att kunna arbeta inom äldreomsorgen. Det andra projektet riktade sig till arbetsplatser inom äldreomsorgen där syftet var att förändra attityder för att öka möjligheterna att bli fungerande arbetsplatser för dem som gick serviceutbildningen. Sex av tio deltagare fick efter genomförd utbildning anställning genom utvecklingsanställningar. Projektet har numera permanentats och förslag finns på att utveckla verksamheten till att även omfatta serviceuppgifter inom barn och fritid, fastighetsskötsel och caféverksamhet (Skarin, Käckér, Gavér & Hägerström, 2007).

Avslutning

Personer med utvecklingsstörning har under de senaste decennierna blivit mer delaktiga på samhällets olika arenor. Det återstår dock mycket att göra innan ambitionen om ett ”samhälle för alla” är förverkligad och många olika insatser behövs för att stötta utvecklingen i den riktningen. Att i enlighet med folkbildningens mål utjämna utbildningsklyftor och bidra till delaktighet i den demokratiska processen är liksom personlig utveckling och ökad medvetenhet viktiga beståndsdelar i en önskad utveckling. Folkbildningen bland annat bedriven av folkhögskolor, kan för personer med utvecklingsstörning, liksom för andra, öka förutsättningar till ett aktivt liv i gemenskap med andra. Denna studie visar på i huvudsak positiva bildningsmässiga effekter av folkhögskoleutbildning, medan effekterna för sysselsättning i det kortare perspektivet verkar vara mycket begränsade. Resultatens

tonvikt på personlig, men även i viss mån social, utveckling ligger dock i linje med folkhögskolornas bildningsuppdrag.

Samtidigt visar studien på att folkhögskolorna skiljer sig åt till viss del. Förutom i inriktning, utbud med mera finns det visst fog för uppfattningen att det även finns vissa skillnader i förhållningssätt och pedagogik. För att behålla bildningsambitionen och bidra till studier med förankring i deltagarnas livssituation och främja demokrati och jämlikhet är det pedagogiska syn- och förhållningssättet betydelsefullt. Som vi tidigare pekat på har man att hantera ett spänningsfält mellan omsorg – utbildning – bildning vilket ger anledning för folkhögskolorna att aktivt diskutera konsekvenserna av olika upplägg och pedagogiska modeller.

Med denna studies resultat i ryggen finns det anledning att peka på behov av ökad systematisk kunskap om såväl rekrytering till, innehåll som effekter av folkhögskolestudier för personer med utvecklingsstörning. Särskilt intressant skulle en longitudinell studie vara där studerande följs från ansökningstillfället till ett par år efter avslutade studier. På det sättet skulle viktig och mer detaljerad och nyanserad kunskap vinnas om de studerandes upplevelser och utveckling över tid.

Det är också av intresse att få ökad kunskap om de i huvudsak positiva effekter på den personliga utvecklingen som resultaten pekar på är bestående över tid samt i vilken utsträckning folkhögskolornas organisering av undervisningen bidrar till eller hindrar minskade klyftor mellan personer med och utan utvecklingsstörning. När det gäller det sistnämnda utgör folkhögskolorna en rumslig miljö med ovanligt goda förutsättningar (gemensamma lokaler, studerande med olika bakgrunder, internat etcetera) för en inkluderande verksamhet. Hur dessa förutsättningar används och kan utvecklas är intressanta frågor.

Att få möjlighet i vuxen ålder att fortsätta sitt lärande och sin utveckling är betydelsefullt för alla människor. Folkhögskolornas tradition av att ge personer nya chanser och rusta människor med olika förutsättningar för aktiva liv i gemenskap med andra i samhället, är till stor del en nordisk företeelse. Ur den aspekten vore en studie där folkhögskolornas roll och utveckling när det gäller målgruppen personer med utvecklingsstörning i de olika nordiska länderna givande.

Referenser

Blom, A. (1999).

Särskilda elever. Om barn i särskola – bedömningsgrunder, ställningstagande och erfarenheter.
(FoU-rapport, 1999:28). Stockholms stad.

Falkeby, A-K. (2002).

Folkhögskolan som integrerande miljö för elever med intellektuella funktionshinder.
Ljungskile folkhögskola.

Folkbildningsnätet. (2009).

Pedagoghjulet.
Tillgänglig från <http://www.folkbildning.net>, nedladdat 2009-12-29.

Gustavsson, A. (2001).

Inifrån utanförskapet. Om att vara annorlunda och delaktig.
Lund: Studentlitteratur.

Göransson, K. (1987).

En kvalitativ och kvantitativ utredning av folkhögskoleverksamhet för begåvningshandikappade.
Stockholm: Skolöverstyrelsen.

Haugenes, M. (2006).

Gode hjelpere; "nesten som en venn". Personer med utviklingshemming om gode hjelpere.
Masteruppsats. Trondheim: Trondheims universitet.

Holmström, O. (2000).

Funktionshindrade och folkhögskolan. Perspektiv på empowerment genom folkbildning.
Stockholm. Folkbildningsrådet.

Hwang, P., Lundberg, I., Rönnerberg, J. & Smedler, A-C. (2005).

Vår tids psykologi.
Stockholm: Natur och Kultur.

Liedman, S-E. (odat).

Bildning, frihet och motstånd.
Tillgänglig från <http://www.hsv.se/kvalitet/bildning/publikationerombildning.4.539a949110f3d5914ec800060097.html>, nedladdat 2009-12-29.

Lindell, B-M. (1998).

Enkätundersökning till Folkhögskolor med långa kurser för personer med utvecklingsstörning, läsåret 1996/1997.
Stockholm: Stockholms universitet.

Linder, E., Rådbrink, L., Westerberg, C., & Tideman, M. (2006).

Delaktighet och jämlikhet i villkor för personer med funktionshinder i vuxenutbildning – en litteraturstudie.
Högskolan i Halmstad.

Lorentz, H. (2003).

Rapport från forskningsprojektet Mångkulturell bildning – om lärande och liv i folkbildningens värld, del 1.
Lund: Lunds universitet, Pedagogiska institutionen.

Löfgren-Mårtensson, L. (2005).

Kärlek.nu. Om Internet och unga med utvecklingsstörning.
Lund: Studentlitteratur.

Molin, M. (2004).

Att vara i särklass. Om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan.
Linköping: Linköpings universitet.

Niklasson, L. (2002).

Medborgarbildning i lokalsamhället – En rapport från projektet Folkbildningen och de demokratiska utmaningarna.
Stockholm. Folkbildningsrådet och Mälardalens högskola.

Regeringens proposition 1999/2000:79.

Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken.

Regeringens proposition 2005/06:192.

Lära, växa, förändra.
Stockholm: Regeringskansliet.

Ringsby-Jansson, B. (2002).

Vardagslivets arenor. Om människor med utvecklingsstörning, deras vardag och sociala liv.
Avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.

SFS 1991:977.

Förordning om statsbidrag till folkbildningen.

SFS 1993:387.

Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Skarin, M., Käcker, P., Gavér, K., & Hägerström, M. (2007).

Från utanförskap till utbildning och arbete, projekten k.u.b. och Service inom äldreomsorgen – för unga kvinnor med utvecklingsstörning. (FoU-rapport 1-2007). Norrköping. PUFF-enheten, Norrköpings kommun.

Skolverket. (2006).

Kommunernas särskola. Elevökning och variation i andel elever mottagna i särskolan. Stockholm: Skolverket.

Socialstyrelsens institut för särskilt utbildningsstöd (SISUS). (2006).

Kursdeltagare med funktionshinder- Utdrag ur SCB:s uppföljning av folkhögskolor 2006. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2005).

Handikappomsorg – Lägesrapporter 2005. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2007).

Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning – Lägesrapport 2007. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2008).

Daglig verksamhet enligt LSS – en kartläggning. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2009).

Personer med funktionsnedsättning/ funktionshinder – insatser enligt LSS år 2008. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 1999:21.

Lindqvists Nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder. Stockholm: Fakta Info direkt.

SOU 2003:35.

För den jag är. Om utbildning och utvecklingsstörning. Stockholm: Fritze.

SOU 2003:108.

Folkbildning och integration. Stockholm: Fritze.

SOU 2004:30.

Folkbildning i brytningstid. En utvärdering av studieförbund och folkhögskolor. Stockholm: Fritze.

Specialpedagogiska Skolmyndigheten (SPSM). (2008).

Folkhögskolekurser för studerande med utvecklingsstörning. Stockholm.

Specialpedagogiska Skolmyndigheten (SPSM). (2009).

Tilläggsbidrag och särskilt utbildningsstöd. Tillgänglig från <http://www.spsm.se>, nedladdat 2010-01-13.

Statistiska Centralbyrån (SCB). (2006).

Folkhögskoleuppföljning 2006. Enkätundersökning bland personer som avslutade långa kurser i folkhögskolor läsåret 2003/03. Stockholm: SCB.

Svensson, O., & Tideman, M. (2007).

Motvård, motståndsidentitet och empowerment bland personer med intellektuella funktionshinder. Socialmedicinsk tidskrift, 84, 193-204.

Tideman, M. (2000).

Normalisering och kategorisering – om handikappideologi och välfärdspolitik i teori och praktik. Avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.

Tössbro, J & Lundeby, H. (2002).

Å vokse opp med funksjonshemming: De første årene. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Vygotskij, L. S. (1978).

Mind in Society – The development of Higher Psychological Processes. Cambridge. Harvard University Press.

Bilaga 1

En studie om längre folkhögskolekurser för personer med utvecklingsstörning

Högskolan i Halmstad har av Specialpedagogiska Skolmyndigheten (SPSM) fått i uppdrag att genomföra en studie kring längre folkhögskolekurser riktade till personer med utvecklingsstörning i syfte att öka kunskaperna om de studerandes erfarenheter och värderingar av studierna. I fokus för studien står de studerandes egna bedömningar av kursernas betydelse för deras kunskapsutveckling, sociala samspel, personliga utveckling och dess effekter för sysselsättningen. För genomförandet av studien behöver vi er medverkan.

Under läsåret 2007/2008 gjordes en förstudie av Sibus/SPSM i syfte att få en övergripande beskrivning av innehåll och utformning av långa folkhögskolekurser för personer med utvecklingsstörning. Förstudien uppmärksammade flera frågor som bedömdes vara intressanta att studera vidare som till exempel kursernas betydelse för de studerandes arbets- och sysselsättningssituation.

Den nu aktuella studien kommer att genomföras som en intervjustudie med cirka 25 studerande ungefär ett år efter avslutad kurs. Utifrån folkhögskolornas olika inriktningar och geografiska läge har sex folkhögskolor valts ut för att ingå i studien. Er folkhögskola är en av dessa. Vi behöver intervjua 5-6 studerande som avslutade sin folkhögskolekurs hos er våren/sommaren 2008.

För att komma i kontakt med intervjupersonerna behöver vi er hjälp. Ett urval av intervjupersoner ska göras utifrån vissa kriterier. Vi kommer inom någon vecka att höra av oss per telefon för vidare information om tillvägagångssättet för urvalet. Vi kommer då också att fråga om det totala antalet studerande som läste den längre folkhögskolekursen och som slutade våren/sommaren 2008.

Finns det oklarheter och frågor kring studien så hör gärna av er. I så fall kan ni kontakta Susanne Bergh, Högskolan i Halmstad, tel 035/167283, e-post:susanne.bergh@hh.se

Med vänliga hälsningar

Magnus Tideman
Professor
Högskolan i Halmstad

Eva Skogman
Lektor
Högskolan i Halmstad

Susanne Bergh
Adjunkt
Högskolan i Halmstad

Leif Näfver
Enhetschef
SPSM

Eva Valtersson
Utredare
SPSM

Bilaga 2

Till Dig som slutade Din folkhögskolekurs sommaren 2008

Hej – vi heter Susanne Bergh och Eva Skogman och arbetar på Högskolan i Halmstad. Vi vill fråga Dig om Du vill delta i en intervju och berätta om vad Du tyckte om din folkhögskole-kurs.

Vi vill bland annat fråga Dig om vad du lärde Dig, om Du träffade och lärde känna nya vänner eller om Du efter folkhögskolekursen till exempel har bytt arbete.

Vi kommer att intervjua ungefär 25 personer som gått på olika folkhögskolor. När alla intervjuer är klara ska vi skriva en rapport. I den rapporten kommer en del av det Du berättat att vara med. De som läser rapporten kommer inte att kunna se att det var just Du som blev intervjuad. Dina svar kommer inte heller att användas på något annat sätt än för forskning. Du bestämmer själv om Du vill vara med och bli intervjuad.

Du kommer att träffa intervjuarna Susanne eller Eva en eller två gånger. Du bestämmer själv var vi ska träffas, till exempel hemma hos Dig eller på Ditt jobb.

Om Du har frågor får Du gärna kontakta Susanne Bergh, tel 035/167283, e-post: susanne.bergh@hh.se.

Fyll i talongen nedan om Du vill bli intervjuad och skicka den så snart som möjligt i svarskuvertet till Eva Valtersson på SPSM. Eva Valtersson tar hand om alla svar och skickar dem sedan till oss.

Vänliga hälsningar
Susanne Bergh   Eva Skogman

Ja, jag vill gärna bli intervjuad

.....
Ditt namn

.....
Folkhögskolans namn

.....
Din adress

.....
Ditt telefonnummer

Bilaga 3

Intervjuguide

<i>Temat</i>	<i>Intervjufrågor</i>
Bakgrundsuppgifter	Kön, ålder, etnicitet, utbildningsbakgrund, familje- och social situation
Kunskapsutveckling	Har du lärt dig många nya saker? Vilka?
	Teoretiska? Praktiska? Ämnen? Hur var kraven? För höga, låga, lagom? Inflytande på kursinnehåll och upplägg?
	Sådant som är bra för att klara sig själv bättre i ett eget hem? För att sköta sin kropp och hälsa? Annan ADL, att bli mer självständig, men ändå realistisk i vad man behöver hjälp med?
	Demokrati och medborgarskap? Rättigheter? Ansvar? Mötesteknik mm? Hur samhället fungerar? Deltog Du i elevfackligt arbete? Data? Har du fått nya intressen? Kultur? Kunskaper om andra länder/resor?
Socialt samspel	Fritiden på skolan/under kursen
	Lärde du känna många nya vänner? Hur lärde ni känna varandra och i vilka aktiviteter? Träffas ni idag? Träffade studerande utan utvecklingsstörning? Hur fungerade det och hur kändes det?
	Samarbete med andra studerande på den egna kursen?
	Tycker du att det är lättare nu när du träffar nya människor? Har du lättare att klara av när andra människor inte är riktigt trevliga? Hur fungerade stödet och samarbetet med lärare och assistenter

Personlig utveckling	Hur fick du reda på att den här kursen fanns? Hur gick det till när du bestämde dig för att söka?
	Har du lärt dig nya saker om dig själv som du har nytta av i dagliga aktiviteter och i samspel med andra?
	Bor du på samma sätt nu som du gjorde innan du gick folkhögskolekursen? Bor du ensam eller tillsammans med andra?
	Pojk- resp. flickvän? Har du fått nya fritidsintressen?
	Tycker du att det är lättare att själv bestämma över ditt eget liv nu? Att styra personalen så att du får hjälp med det du behöver? Och inte mer hjälp än så? Tänker du annorlunda om dig själv som person nu efter utbildningen? Hur tänker du om ditt funktionshinder? Vilka är dina starka resp. svaga sidor – förändring? Självförtroende och självkänsla? Fick du möjlighet att koppla av och bara ”vara” under tiden på folkhögskolan?
Effekter för sysselsättning	Vad arbetar du med nu? Inkl följdfrågor om när man ev. bytte arbete, hur det gick till och hur man fattade ett beslut om detta, om man fick hjälp mm?
	Egen jämförelse av sysselsättningen före resp. efter utbildningen – även om man är kvar i samma, ev. nya arbetsuppgifter
	Fick du lära dig sådant på utbildningen som du har nytta av nu i ditt arbete/sysselsättning? Har din ekonomiska situation förändrats efter utbildningen?
	Har du fått intresse för att studera vidare? Vad? Finns det många intressanta utbildningar som du kan välja mellan enligt din uppfattning? Finns det bra utbildningar/yrkesutbildningar för personer med utvecklingsstörning?
ÖVRIGT	Drömmar om framtiden före och efter kursen – vad gäller alla områden!

Specialpedagogiska skolmyndigheten ansvarar för statens samlade stöd i specialpedagogiska frågor. Myndigheten ger råd och stöd till skolhuvudmän i deras ansvar för en likvärdig utbildning för barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning, främjar tillgången på läromedel för dessa samt driver specialskolor för vissa elevgrupper. Myndigheten fördelar också bidrag till vissa utbildningsanordnare och till vuxna med funktionsnedsättning för vissa kortare studier.

ISBN: 978-91-28-00294-3 (tryckt)
978-91-28-00295-0 (pdf)

Specialpedagogiska skolmyndigheten
www.spsm.se